

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky

**LEXIKÁLNÍ EXPRESIVITA V INTERNETOVÉM
ZPRAVODAJSTVÍ ZA DOBY PANDEMIE COVID-19**

Lexical Expressivity in Online News During the Pandemic of Covid-19

Bakalářská práce

Barbora SZUMOWSKI

Vedoucí práce: Mgr. Viktor Jílek, Ph.D.

Olomouc 2022

Čestné prohlášení:

Čestně prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a dalších uvedených informačních zdrojů. Práce obsahuje 86 916 znaků.

V Olomouci dne.....

.....

Barbora Szumowski

Abstrakt

Tato bakalářská diplomová práce se zabývá prostředky lexikální expresivity a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech internetových serverů Novinky.cz, ČT24.cz a Blesk.cz/zprávy v období prvního nouzového stavu v ČR z důvodu epidemie nemoci Covid-19. Teoretická část stanovuje analytický rámec ve formě taxonomie, která byla vytvořena na základě kompilace odborné literatury. Taxonomie je aplikována v analytické části, která se zabývá identifikací expresivních jednotek v hypotetických textech. Cílem práce je lexikální analýza vybraných komunikátů, identifikace expresivních jednotek a souvisejícího hodnocení, a následné porovnání a interpretace zjištěných dat.

Klíčová slova: expresivita, lexikologie, zpravodajství, online, Novinky.cz, ČT24.cz, Blesk.cz/zprávy

Abstract

This bachelor thesis is concerned with units of lexical expressivity and related evaluation in online news media, namely Novinky.cz, ČT24.cz and Blesk.cz/zpravy during a period of the first state of emergency in the Czech Republic due to the Covid-19 outbreak. The theoretical part determines the analytical framework for further analysis and is based on a compilation of specialized literature. The analytical section focuses on the identification of lexically expressive units in hypothetical texts. The main objective of this thesis is the analysis of chosen content, identification of lexically expressive units and related evaluation, and following comparison and interpretation of the data.

Key words: expressivity, lexicology, news, online reporting, Novinky.cz, ČT24.cz, Blesk.cz/zpravy

1 Obsah

2 Úvod.....	1
3 Expresivita.....	3
3.1. Lexikální expresivita	3
3.1.1. Taxonomie lexikálních expresiv	4
3.1.2. Expresivita inherentní, adherentní a kontextová	5
3.1.2.1. Expresivita inherentní	5
3.1.2.1.1. Expresivita hlásková.....	5
3.1.2.1.2. Expresivita slovotvorná.....	6
3.1.2.1.3. Expresivita lexikálně sémantická	10
3.1.2.2. Expresivita adherentní	11
3.1.2.3. Expresivita kontextová.....	14
3.2. Hodnocení	16
3.2.1. Nehodnotící expresiva.....	16
3.2.2. Hodnotící expresiva.....	17
3.2.2.1. Dělení expresivity dle kvality příznaku	17
3.2.2.1.1. Citový příznak kladný	18
3.2.2.1.2. Citový příznak záporný	20
3.2.2.1.3. Lexikální expresiva kvalitativně nevyhraněná	22
3.2.2.2. Hodnotící charakteristika kvantitativní	23
3.2.2.2.1. Kvantitativní lexikálně expresivní jednotky určené přítomností (prostého) sému neurčitého množství, rozsahu a míry	23
3.2.2.2.2. Kvantitativní lexikálně expresivní jednotky intenzifikační určené přítomností sému intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry	23
4 Charakteristika vybraných zpravodajských webů.....	27
4.1. Charakteristika zpravodajského webu ČT24.cz	27

4.2. Charakteristika zpravodajského webu Novinky.cz	27
4.3. Charakteristika zpravodajského webu Blesk.cz/zprávy	28
5 Analytická část	29
5.1. Metodika analýzy textů	29
5.2. Metodika identifikace expresivně lexikálních jednotek	30
5.3. Analýza hypotetických textů serveru ČT24.cz.....	33
5.4. Analýza hypotetických textů serveru Blesk.cz/zprávy.....	37
5.5. Analýza hypotetických textů serveru Novinky.cz.....	41
5.6. Porovnání výsledků analýzy.....	45
Závěr	48
Seznam použitých zkratk.....	50
Použitá literatura.....	51
Online zdroje	53
Seznam tabulek.....	54
Seznam příloh	55

2 Úvod

Internet a jeho obsah se od devadesátých let minulého století stal pomalu ale jistě součástí našich každodenních aktivit a z velké části se na něj přesunul obsah tradičních médií. Probíhající epidemie onemocnění covid-19 zároveň změnila naše každodenní rutiny a mimo jiné se s jejím příchodem zvedla čtenost internetového zpravodajství v průměrné měsíční návštěvnosti meziročně o 70 %.¹ Producenti v konkurenčním prostředí chtějí zaujmout svými komunikáty a pokouší se o nové a neotřelé způsoby zpracování textu, které ale často vedou k užívání aktivizačních prvků, mezi které patří i expresivita.

Hlavním cílem této bakalářské diplomové práce je identifikovat a komparovat četnost expresivních výrazů včetně přítomnosti hodnocení ve zpravodajských komunikátech tří českých internetových médií a vytvořit tabulkový přehled četnosti těchto jednotek. Zpravodajství je totiž mediálními institucemi prezentováno jako reflexe aktuální reality a zpravodajská produkce je označována za pravdivou, objektivní a vyváženou – expresivita a související hodnocení mají potenciál porušovat zásady informační kvality (konkrétně aspekt pravdivosti a informativnosti faktoru faktičnosti a aspekt neutrality faktoru nestrannosti). Z pohledu normativní teorie je tedy z našeho hlediska důležité zjistit, jak média k otázce objektivního informování přistupují, případně nakolik tato kvalitativní kritéria porušují.

V předvýzkumu byla k analýze vybrána tři česká internetová média zabývající se zpravodajstvím – nejčtenější zpravodajský veřejnoprávní web (ČT24.cz), nejčtenější zpravodajský web bulvárního charakteru (Blesk.cz/zpravy) a nejčtenější zpravodajský web vůbec (Novinky.cz)². Za účelem zobektivnění výzkumu jsme vytvořili pro potřeby měření míry expresivity hypotetické texty, pro každý internetový zpravodaj hypotetický text o 500 slovech na den. Texty sledují vývoj problematiky v období prvních deseti pracovních dní po vyhlášení prvního nouzového stavu v ČR z důvodu šíření onemocnění covid-19, tj. od 12. března 2020 (včetně) do 25. března 2020 (včetně) a byly vybrány z mediální databáze NewtonOne dle zadaných kritérií klíčových slov a data vydání postupně tak, jak šly za sebou. Výběr médií i textů pro analýzu bude detailněji rozveden v metodice výzkumu.

¹ MediaGuru [online], dostupné z <https://www.mediaguru.cz/clanky/2021/01/zpravodajske-weby-2020-na-cele-novinky-v-top-10-i-novy-web-cnn-prima/>

² Tamtéž

Expresivitu můžeme najít v prostředcích všech jazykových plánů. Jelikož lexikální výrazové prostředky sehrávají ve srovnání s výrazovými prostředky dalších jazykových plánů při převodu reality do jazykového kódu nejdůležitější roli³, zaměříme se právě na expresivitu lexikální. Pro potvrzení tohoto tvrzení jsme provedli i dílčí předvýzkum zkoumající nejčtenější druh expresivity. Analyzovaným vzorkem byly tři náhodně vybrané články obsahující v nadpisu slovo „koronavirus“ vydané v období před vyhlášením prvního nouzového stavu v ČR, tj. před 12. březnem 2020, a to z každého z médií, která budou předmětem výzkumu (viz výše).

Dílčím cílem je vytvořit taxonomii expresiv lexikální vrstvy, která bude vycházet z kompilace odborné literatury. Tato taxonomie bude následně použita v praktické části jako analytický rámec, pomocí nějž budeme schopni naplnit cíl identifikace a komparace lexikálních expresiv ve zpravodajských komunikátech.

Po analýze samotných textů budou zjištěná data zanesena do tabulek pro větší přehlednost. Identifikovaná expresiva rozdělíme do příslušných podkategorií stanovených taxonomií. Následně provedeme srovnání zjištěných hodnot pro určení přístupu médií k danému tématu. Uveden bude absolutní výskyt daných jednotek, procentuální zastoupení jednotlivých kategorií a průměrný výskyt na jeden hypotetický text. Dílčí typy lexikální expresivity budou doloženy příklady z analyzovaných textů v teoretické části.

V příloze práce budou k nalezení všechny analyzované materiály včetně odkazů na články, ze kterých podklady pro analýzu pocházejí.

³ Jílek a kol., 2020, s. 104

3 Expresivita

Nový encyklopedický slovník češtiny definuje expresivní prostředek jako: „*Prostředek vyjadřující citový, hodnotící a volní vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti. Expresivita se chápe jako pragmatická složka významu příslušného výrazového prostředku daná postojem mluvčího*“.⁴ Expresivita může sloužit mluvčímu k autentickému vyjádření emocí, ale také může jít o záměr producenta sdělení podpořit některou z funkcí konativních, tj. persvazivní, získávací, edukativní, zábavní, případně jinou (základní) funkci, např. expresivní, estetickou, či fatickou.⁵ Užití expresivity je tedy z pohledu publicistického stylového typu ve zpravodajské dílčí stylové oblasti nevhodné, neboť funkce zpravodajských sdělení má být čistě informativní.

3.1. Lexikální expresivita

Příruční mluvnice češtiny uvádí lexikum jako „*hlavní doménu expresivity*“⁶ a i podle dalších autorů „*lexikální výrazové prostředky, coby nejmenší plnovýznamové jazykové znakové prostředky, sehrávají ve srovnání s výrazovými prostředky dalších jazykových plánů při převodu reality do jazykového kódu nejdůležitější roli*“.⁷ Jeden lexém může obsahovat jak denotát (základní význam lexikální jednotky), tak i konotaci (pragmatická složka významu), která může být reprezentována expresivními, stylovými, volními, postojovými hodnotícími či evaluativními sémami umožňující vyjádření postoje mluvčího. Jedna lexikální jednotka přitom může mít více než jednu konotaci.⁸

Naprostá většina slovní zásoby je však tvořena slovy spisovými s funkcí čistě pojmenovací, tzn. bez vedlejších příznaků – slovy neutrálními. Pouze menší skupinu tvoří slova s různým druhem příznaku. Na rozdíl od neutrální vrstvy, která představuje jádro slovní zásoby, jsou jednotky s příznakem, kam patří i přítomnost expresivity, součástí proměnlivé části až periferie slovní zásoby.⁹

⁴ CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2017 [cit. 2022-02-27]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EXPRESIVUM>

⁵ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 11

⁶ Příruční mluvnice češtiny, 2012, s. 776

⁷ Jílek a kol., 2020, s. 104

⁸ Tamtéž

⁹ Jílek, 2005, s. 8–9

3.1.1. Taxonomie lexikálních expresiv

Za stěžejní dílo, ze kterého budeme mimo jiné v této práci vycházet, je práce J. Zimy¹⁰. J. Zima rozčlenil expresivitu na inherentní (hláskovou, slovotvornou, lexikálně sémantickou), adherentní a kontextovou. Vzhledem k tomu, že toto rozdělení je určeno pro oblast lexikální a umožňuje zachytit většinu jevů, je Zimova taxonomie optimálním výchozím členěním, které budeme zohledňovat při tvorbě naší taxonomie. Na Zimovo dílo navazují i další autoři, např. P. Hauser, V. Jílek, J. Mistrík, E. Minářová či M. Čechová.¹¹

Hauserovo dílo¹² považujeme za relevantní při tvorbě taxonomie z hlediska rozčlenění druhů expresivního příznaku na kladný a záporný a budeme se na něj ohlížet i při následné analýze textů. F. Čermák přisoudil lexikálním expresivům dominantně hodnotící charakter – kvantitativní a kvalitativní. Toto rozdělení je uvedeno v souvislosti s frazeologismy a idiomy, lze ho však aplikovat i na expresivně lexikální jednotky.¹³ Na Čermákovu práci navazuje i V. Jílek a poukazuje na to, že hodnotící charakter se netýká všech lexikálních expresiv.¹⁴ Dále také uvádí, že je nutné brát v potaz tzv. přepólování expresivity.¹⁵ V. Jílek se též zabývá hodnotícím charakterem lexikálních expresiv jakožto zdroje porušení zpravodajské normy a i jeho monografie je tak významným zdrojem tvorby taxonomie v teoretické části. Charakteristika hodnotícího sému je podle něj dělena podobně jako u F. Čermáka na kvalitativní (kladná či záporná) a kvantitativní (určena přítomností sému prostého či intenzifikačního neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry).¹⁶ S Jílkovým dělením i způsoby identifikace lexikální expresivity a souvisejícího hodnocení budeme pracovat následně i při analýze, abychom byli schopni co nejlépe určit a beze zbytku zařadit všechny jednotky.

Rozdělení, které naopak při vytváření taxonomie pomineme, je práce J. V. Bečky¹⁷, který rozlišuje citovou, apelovou a zvukovou expresivitu. Citová expresivita zahrnuje prostředky vyjadřující cit nebo citový vztah ke sdělované skutečnosti či adresátovi. Expresivita apelová je vyjádření autorova volního vztahu ke skutečnosti, přímo adresovaného vnímání. Expresivita výrazová spočívá v nápadnosti při užití jazykového prostředku, pomocí jehož autor

¹⁰ Zima, 1961

¹¹ Hauser, 1980, s. 49–51; Jílek 2005, s. 23–26; Mistrík, 1985, s. 81; Minářová, 2011, s. 234; Čechová a kol., 2003, 142–143

¹² Hauser, 1980

¹³ Čermák, Filipec, 1985, s. 198

¹⁴ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 77

¹⁵ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 82

¹⁶ Jílek a kol., 2020, s. 115 – 116

¹⁷ Bečka, 1992

vyjadřuje osobní až osobité pojetí věci.¹⁸ Právě kvůli výrazové expresivitě, která není expresivitou v pravém slova smyslu, ale pouhou nápadností lexikálního prostředku, je vhodné dílo z tvoření taxonomie vynechat. Považujeme však za důležité ho zmínit, jelikož nabízí alternativní pohled na expresivní lexikální jednotky.

3.1.2. Expresivita inherentní, adherentní a kontextová

Dělení expresivity na adherentní, inherentní a kontextovou vychází z již zmíněného díla J. Zimy¹⁹, které považujeme za stěžejní a základní²⁰ a budeme se jím proto dále v tvoření taxonomie řídit.

3.1.2.1. Expresivita inherentní

Inherentní expresivita je obsažena v lexikálním významu či je s ním spjata. Je součástí lexému a nevzniká jeho změnou. Vyplyvá i bez kontextového zapojení z hláskové či slovotvorné utvářenosti, nebo lexikálního významu. Tomu odpovídá členění na expresivitu hláskovou, slovotvornou a lexikálně sémantickou.²¹

Inherentní expresivní jednotky mají hodnotící ráz, přičemž dominantně hodnotící jsou ta, která jsou tvořena předponami, příponami, jejich kombinací a reduplikací. Deminutiva mají hodnotící charakter primárně kladný, na druhé straně augmentativa primárně záporný. V případě lexémů tvořených zveličujícími, intenzifikačními či zdrobňujícími expresivními předponami a reduplikací je kladný či záporný charakter vázán na konkrétní lexikální jednotku, případně její užití, a z formantu nutně nevyplývá.²² U plnovýznamových lexikálních jednotek (v případě expresivity lexikálně sémantické) jsou expresivita a současně hodnocení kvalitativní obsaženy přímo v lexikálním významu. Výrazně hodnotící ráz mají také expresivní frazémy.²³

3.1.2.1.1. Expresivita hlásková

Hlásková expresivita je založena na přítomnosti hlásek a jejich skupin, které pocítujeme jako zvukově nápadné – expresivní.²⁴ Projevuje se hláskovou skladbou slova neobvyklou pro slova neexpresivní, a to např. spojením předopatrových²⁵ souhlásek *d', t', ň, j* se samohláskami

¹⁸ Bečka, 1992, s. 204

¹⁹ Zima, 1961

²⁰ Jílek a kol., 2020, s. 7

²¹ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 78

²² Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 79–80

²³ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 80

²⁴ Jílek a kol., 2020, s. 105

²⁵ Souhlásky tvořené přiblížením nebo dotknutím hřbetu jazyka a tvrdého patra

zadní řady, zejména s *u* a *o* či dvojhláskou *ou*, například: *kňučet*, *čumět*, *ňouma*, *tulpas* apod. Také spojení hlásky *ch* v určitých hláskových uskupeních může vyvolávat expresivní příznak (např. *chlemtat*, *chrchlat*).²⁶

Do expresivních seskupení hlásek dále řadíme přípony *-ajs/-ajz*, jako v: *šmajznout*, *maglajs*, *hernajs*, *tlamajzna* a také předpony *cv-/čv-*, např. v *cvachtat* nebo i *čvachtat*, *cvrkat*, *čvaňhat*.²⁷ Jílek sem dále řadí specifické slabičné struktury: *cik cak*, *křížem krážem* a také část lexémů onomatopoických a od nich dále odvozených jako: *tuk – tukat*, *žbluňk – žbluňkat*.²⁸

J. Zima uvádí dva formální indikátory expresivity u této skupiny slov – neobvyklost dané hlásky nebo skupiny vzhledem k hláskovému skladu slov neutrálního lexika (typ *fňukat*) a odlišnost modifikace zvukové podoby vzhledem ke slovu, které se může jevit jako základní (typ *cejtit – cítit*)²⁹. Druhý typ dle V. Jílka však v dnešní češtině řadíme spíše mezi prvky obecné češtiny.³⁰

Příklad z analyzovaných materiálů:

V analyzovaných materiálech nebyla expresivita hlásková identifikována.

3.1.2.1.2. Expresivita slovotvorná

Slovotvorná expresivita se pojí se slovotvornými kategoriemi, typy a prostředky. Řadíme sem slova zdrobnělá a slova zveličená.³¹

Zdrobnělá slova neboli deminutiva nejsou výlučně expresivní, základní význam je u nich nocionální, tj. označovat věci kvantitativně menší, např. *stolek*, *knížka*, *očko*. Některá deminutiva však tento expresivní příznak nesou vedle příznaku nocionálního, pak není jejich primární funkcí vyjádření něčeho kvantitativně malého, např. *vodička*, *mličko*, *tatínek*.³² S deminutivy se ve většině případů pojí expresivní příznak kladný – může tomu ale být i naopak. Záporný, znevažující význam mohou mít některá deminutiva jako: *příteliček*, *sousedíček*, *doktůrek*.³³

²⁶ Hauser 1980, s. 49

²⁷ Zima, 1961, s. 12–13

²⁸ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 79

²⁹ Zima, 1961, s.13

³⁰ Jílek, 2005, s. 9

³¹ Hauser, 1980, s. 49

³² Tamtéž

³³ Tamtéž

Můžeme si všimnout, že deminutiva jsou tvořena z velké části příponami, neboť přípony mají značný expresivní potenciál: *-ek (rohliček)*, *-ík (hadřík)*, *-ka (dcerka)*, *-ko (mličko)*, *-átka (pacholátko)*, *-eček (soudeček)*, *-íček (lesíček)*, *-ička (vodička)*, *-čeka (šňůrečka)*, *-ičko (zdravičko)*, *-ečko (vínečko)*, *-ánek (nosánek)*, *-ínek (tatínek)*, *-áček (synáček)*, *-enka (švadlenka)*, *-inka (tetinka)*, *-oušek (dědoušek)*, *-uška (dceruška)* a další.³⁴

Slova zveličená neboli augmentativa jsou naproti slovům zdrobnělým expresivní vždy. Jsou též realizována příponami jako produktivním slovotvorným prostředkem: *-isko (psisko)*, *-ák (šutrák)*, *-izna/-ajzna (babizna, -as (lotras), -oun (vrahoun), -our (Němčour), -anda (vojanda)* a další.³⁵ Lze říci, že u slov zveličených převažuje záporný příznak, nicméně neplatí to výhradně. I zveličená slova mohou mít příznak kladný, např. *chlapák* v lichotivém významu.

Za expresivní označujeme i adjektiva označující zesílení nebo zjemnění původní vlastnosti: *mladičký, staříčkový, velikánský*. Expresivní se záporným příznakem jsou názvy nositelů vlastností vyznačující se nápadným znakem: *břicháč, vlasáč, krutás, zlobidlo, šplhoun* atd.³⁶ Příznakové jsou též názvy osob se zápornou předponou *ne-* jako *nemrava, necita* a předpony zesilující negativní význam slov: *arci- (arcilotr), erc- (ercničema)* a *obr- (obrůl)*.³⁷ V. Jílek dále přidává předpony *giga-, mega-, super-, ultra-* či *pidi-* a také hláskovou reduplikaci jako v *malilinkatý, dlouhatanánánský*.³⁸

Zima jde při analýze slovotvorné expresivity ještě hlouběji a dělí ji dále do skupin dle typů a prostředků, které ji tvoří:

Expresivita daná příponami slov, nejobsáhlejší skupina inherentně expresivních výrazů, která obsahuje jak augmentativa a deminutiva, tak pejorativa a meliorativa. Tento typ expresivity zjišťujeme u šesti slovních druhů: substantiv, adjektiv, příslovcí, sloves, některých zájmen a číslovky *všecek*. Pozorujeme, že intenzita expresivity dané příponou je v nepřímém vztahu k frekvenci slovního typu – čím častější je určitý, původně expresivní příponový typ slova, tím snadněji se expresivita členů jeho skupiny stírá.³⁹

³⁴ Jílek, 2005, s. 22

³⁵ Tamtéž

³⁶ Hauser, 1980, s. 49

³⁷ Tamtéž

³⁸ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 79

³⁹ Zima, 1961, s. 14–15

Zima uvádí přípony zvlášť u maskulinních substantiv: *-ák* (v některých slovech bývá zdůrazněna i střídáním souhlásek *t – t'*, *d – d'*, *n – ň*; např. *tvrdý – tvrďák*, *krutý – kruták*), *-áč* (např. *bleháč*, *břicháč*), *-ec* (např. *ošklivec*, *opilec*, *pitomec*), *-ek* (např. *ušmudlánek*, *ufňukánek*), *-och/-ouch* (např. *tlust'och*, *mlad'och*), *-ouš* (např. *drahouš*, *milouš*), *-oušek* (např. *drahoušek*, *bucloušek*, *slaboušek*), *-as* (např. *mladaš*, *prudaš*), *-an* (např. *suchan*, *tupan*), *-án* (např. *slepán*, *milán*), *-oun* (např. *slepoun*, *chrchloun*), *-our* (např. *kaňour*, *dědour*), *-a* a její varianty *-ta*, *-ka*, *-da* (např. *smrdivka*, *brynda*), *-out* (např. *žrout*, *mrzout*, *mlsoun*), *-era*, *-ěra*, *-ura* (např. *troubera*, *špinděra*, *trunděra*), a *-ula* (např. *dědula*).⁴⁰

Zvlášť u femininních: *-na* (např. *fňukna*, *štěkna*), *-anda* (např. *šuškanda*, *čumenda*, *štramanda*), *-inda* (např. *pacifinda*), *-enda* (např. *treperenda*), *-izna* (např. *babizna*, *holčizna*, *slabizna*), *-ajzna* (např. *štabajzna*, *tlamajzna*, *klapajzna*), *-ule* (např. *štěkule*, *ochechule*).

A naposledy zvlášť u neutrálních: *-isko* (např. *psisko*, *chlapisko*, *člověčisko*).

Příklad z analyzovaných materiálů:

„Mám koronavirus, vyděsil děti **opilec** v Plzni“ (Novinky.cz, 12. 3. 2020)

„Jiní uvádějí, že necítí příjemnou vůni šamponu nebo páchnoucí kočičí **záchodek**.“ (ČT24.cz, 23. 3. 2020)

„Fendi roušky a soukromé tryskáče: Svět se bojí koronaviru, děti **zbohatlíků** na to kašlou!“ (Blesk.cz/zprávy, 13. 3. 2020)

Expresivita slov hybridních je dána výrazným vrstevním a protikladem mezi slovním základem a příponou. K tomuto jevu dochází zejména spojováním cizí přípony spisovného jazyka s domácím základem, která bývá lidového nebo až vulgárního charakteru. Hybridně vytvořená expresiva jsou typická příponami: *-ista* (např. *srandista*, *kopálista*), *-ant* (např. *pracant*, *vzteklant*), *-átor* (např. *vědátor*, *synátor*), *-ián* (např. *hrubián*, *grobián*, *krobián*) a *-ius* (např. *milius*).⁴¹

⁴⁰ Zima, 1961, s. 15–20

⁴¹ Zima, 1961, s. 21–22

Příklad z analyzovaných materiálů:

„V místech, kde je jindy tolik lidí, jako téměř nikde na světě, sem tam jde osamocený člověk či jede nějaký *motorista*.“ (Novinky.cz, 25. 3. 2020)

V ostatních analyzovaných materiálech se expresivita slov hybridních nevyskytovala.

Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost vzniká u slovtvorného typu substantiv zakončených příponou *-ina*. K tomuto jevu dochází jak v oblasti derivace, tak i změnou kategorie neživotnosti v životnost. Změna životnosti nastává např. ve spojení *chlupatý tvor – chlupatina*, případně *vychrtlý člověk – vychrtlina*. U neutrálních substantiv s příponou *-dlo, -lo*, která označují zpravidla nástroj nebo prostředek, nabývá slovo expresivní povahy přechodem do kategorie životnosti (např. *třeštidlo, zlobidlo, nemehlo*).⁴²

Příklad z analyzovaných materiálů:

V analyzovaných materiálech se expresivita daná změnou neživotnosti v životnost nevyskytovala.

Expresivita vznikající významovou změnou slovtvorného typu je ojedinělým jevem, který může vzniknout, je-li při tvorbě slova použita přípona významu zcela jednoznačného k vytvoření slova významu zcela odlišného. Vezmeme-li v úvahu příponu *-árna*, která se běžně vyskytuje v označení obecných jmen místních (*čekárna, posluchárna*) a použijeme ji k vytvoření slov označujících projevy vlastností (např. *lumpárna, sprostárna, ulejárna*), slouží tento sufix k vytvoření slov s příznakem expresivity.⁴³

Příklad z analyzovaných materiálů:

V analyzovaných materiálech se expresivita vznikající významovou změnou slovtvorného typu nevyskytovala.

Expresivita způsobená reduplikací je v češtině zpravidla částečná, provedená v rámci derivace v příponách adjektivních deminutivních (*malilinký*) nebo augmentativních (*dlouhatanánánský*) a v předponách *pra-* a *pře-* (např. *prapraobyčejný, přepřevýborný*). Můžeme také ale reduplikovat celý slovní základ v rámci kompozice slova, i v tomto případě

⁴² Zima, 1961, s.22–23

⁴³ Zima, 1961, s. 23

dochází k vytvoření expresivního výrazu (např. *pouhopouhý, černočerný, čiročirý*). Existují ale i slova, která se značnou frekvencí užívání zbavila expresivního příznaku i přesto, že odpovídají výše popsaným pravidlům (např. *svatosvatý, široširý*).⁴⁴

Příklad z analyzovaných materiálů:

V analyzovaných materiálech se expresivita způsobená reduplikací nevyskytovala.

Expresivita v oblasti kompozice slova zahrnuje některé jmenné předpony, které se pojí se substantivy nebo adjektivy od substantiv odvozených a jejichž složeniny zesilují význam základu. Řadíme sem předpony *arci-* (např. *arcihlupák*), *obr-* (*obrvůl*), *vele-* (*velemoudrý*), *truc-* (*trucpodnik*), *erc-* (*ercbaba*). Expresivní nápadnost kompozice slov však nemusíme vztahovat jen k afixům. Najdeme ji i u slovesných kompozit, které se skládají z dvou prvků tvořící nové pojmenování a ve významové přenesenosti budí až groteskní dojem. Sem patří výrazy jako: *utřinos, vrtichvost, odřívous*.⁴⁵ K tomuto typu expresivity můžeme přiřadit ještě zápornou předponu *ne-* (např. *nestyda, nenasyta*), jak uvádí ve své publikaci V. Jílek.⁴⁶

Příklad z analyzovaných materiálů:

V analyzovaných materiálech se expresivita v oblasti kompozice slova nevyskytovala.

3.1.2.1.3. Expresivita lexikálně sémantická

Expresivita lexikálně sémantická je spjata se základním významem pojmenování – tak je tomu v případě lexikálních jednotek vyjadřujících emoce či vůli (např. *ach, běda, ejhle, ha, šupšup*) a u některých částic (*namouduši*). Dále u plnovýznamových pojmenovacích jednotek, kde je expresivní sém obsažen přímo v lexikálním významu (např. *blb, herka, všivák, žrádlo*).⁴⁷

Kromě toho sem řadíme také ustálená slovní spojení neboli frazeologismy, které ale nejsou expresivní vždy a je nutno vnímat každý individuálně s ohledem na kontext. Expresivitu frazému můžeme určit na základě hledání synonymního označení téže skutečnosti, případně odpovídajícího metajazykového opisu. Existuje-li alespoň jedno synonymní pojmenování nebo

⁴⁴ Tamtéž

⁴⁵ Zima, 1961, s. 24–25

⁴⁶ Jílek, 2005, s. 22

⁴⁷ Jílek a kol., 2020, s. 108–109

metajazykový opis synonymní frazeologismu, který obsahuje expresivní konotaci, tzn. že má schopnost vyjádřit emoční stav nebo emocionalitu přímo, je frazém expresivní.⁴⁸

Příklad z analyzovaných materiálů:

„*Podepsáno. Česká firma dodá zdravotníkům stovky tisíc kladiv na koronavirus.*“
(Novinky.cz, 25. 3. 2020)

„*Řidič Uberu, který leží v kritickém stavu ve Všeobecné fakultní nemocnici v Praze a je připojený na mimotělní oběh, vyhrál neoficiální ,loterii‘.*“ (Blesk.cz/zprávy, 18. 3. 2020)

V analyzovaných materiálech ČT24.cz nebyla expresivita lexikálně sémantická identifikována.

3.1.2.2. Expresivita adherentní

Většina slov slovní zásoby je neutrální a nenesou tak znaky expresivity ve svém základním významu. Avšak neutrální slovo vyjadřující věcné pojmy může expresivity nabýt, proběhne-li u něj sémantická změna. Tomuto procesu říkáme významové větvení slova, které se tímto stává polysémiím. Vedle původního věcného významu neutrálního pak tedy nese i další význam (či významy), které mohou být expresivní. Tento jev pak označujeme jako expresivitu adherentní.⁴⁹

Jeden z častých případů, kdy dochází k expresivitě adherentní, je označení neutrální skutečnosti slovem, které má znaky nadměrnosti. Ve sdělení „*doma mě čeká ještě robota*“ je skutečnost obtížné práce označena slovem, které nese znaky nucenosti, bezplatnosti a poddanosti. Tyto znaky jsou v porovnání se skutečností nadměrné a působí významově nápadně, expresivně.⁵⁰ Jako další příklad můžeme uvést slovo *prašivý*, kdy základní invariant označuje tvora postiženého kožní nemocí prašivinou, nicméně expresivně tak označujeme nezdárného člena např. rodiny.⁵¹

Co se týče hodnotícího charakteru adherentních expresivních jednotek, je přítomen přímo ve variantním významu slova nebo je s ním spjat. Variantní význam poznáme z kontextového zapojení lexikální jednotky. Na kontextu může být závislá i kvalitativní charakteristika expresiva, kdy může dojít až k přepólování typu hodnotící charakteristiky

⁴⁸ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 80

⁴⁹ Zima, 1961, s. 43

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹ Jílek, 2005, s. 22

z kladné na zápornou a naopak. Primárně kladnou hodnotící charakteristikou disponují např. jednotky *ráj* (pojmenování místa/stavu), *laň, lev, ryzí* (charakteristické rysy bytostí či neživých skutečností), primárně záporný ráz má např. *jidáš, kašpar, kráva* (vlastnosti, rysy bytostí), *sahara* (označení stavu či místa), nebo *kejhat* (zvukový projev).⁵²

Polysémní jednotka může mít však i více než jeden variantní význam s expresivní konotací, ovšem s odlišnými hodnotícími rázy. Užitá varianta je pak opět zřejmá z bezprostředního kontextu jednotky, např. *buchta* (pěkná dívka x líná, tlustá dívka), *kvočna* (hloupá dívka x pečlivá matka).⁵³

Podobně jako u expresivity inherentní nabízí i zde J. Zima dělení adherentní expresivity na dílčí typy. Expresivitu adherentní zkoumá jako jev přesunu mezi jednotlivými okruhy pojmenování.⁵⁴ Popsal je následovně:

Expresivita vznikající přesuny pojmenování uvnitř oblasti jevů lidského života je oblast, kde lexikální jednotky nabývají expresivity přesunem do oblasti lidských jevů, které nejsou obvyklé. Zima tuto skupinu dále dělí na podkategorie: 1. pojmenování z oblasti biologie, fyziologie a patologie člověka (např. *mládě* o nezkušené osobě); 2. jména příslušníků národů, křestní jména, příjmení a apelativa (např. *mates* či *matěj* o hloupé osobě, *křovák* o člověkově hrubých povahových rysů); 3. jména osob a pojmenování jevů z kulturní historie člověka (např. *nestor* o starém člověku, *sfinga* o záhadném člověku); 4. pojmenování z okruhu náboženských představ, náboženského kultu a liturgie (např. *lucifer* o zlém člověku, *Marta* o pečlivé ženě); 5. pojmenování z oblasti jevů pohádek a bájí (např. *čarovat* o činění téměř nemožných věcí, *sudička* o klepně); 6. pojmenování sociálních jevů minulých (např. *rebelie* o rozruchu, *raubíř* o násilníkovi); 7. pojmenování z okruhu vojenství a společenského života, názvy činností odborné povahy a činností specifický pro úzký okruh lidí (např. *zdecimovat* o silně poškodit, *zapytlačit si* o nedovoleném milostném styku).⁵⁵

Příklad z analyzovaných materiálů:

„Fendi roušky a soukromé tryskáče: Svět se bojí koronaviru, děti zbohatlíků **na to kašlou!**“

(Blesk.cz/zprávy, 13. 3. 2020)

⁵² Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 82

⁵³ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 82–83

⁵⁴ Zima, 1961, s. 55

⁵⁵ Zima, 1961, s. 55–62

V analyzovaných materiálech ostatních médií se expresivita vznikající přesuny pojmenování uvnitř oblasti jevů lidského života nevyskytovala.

Expresivita vznikající pojmenováním skutečnosti z oblasti lidského života výrazy z okruhu života živočišného zahrnuje výrazy označující: 1. zánik lidského života (např. *zdechnout, pojít*); 2. hlasy lidské označené názvy hlasů zvířecích (např. *kdákat, kuňkat, švitořit, zavrčēt, zaskučēt*). Patří sem i tzv. symbolické expresivní výrazy, které jsou hyperbolické. Jde o označení jménem zvířete, které je typicky spojeno s určitou vlastností, i když ne vždy je tato vlastnost u zvířete reálná (např. *sojka* o povídavé ženě, *krysa* o podlém člověku, *lasička* o čiperné dívce atd.) a další jevy typické pro oblast zvířat, které transpozicí do lidského života nabývají expresivity (např. *zobnout si* o trochu pojíst, *vejrat* o užasle se dívat, *zalétnout si* o zajít atd.)⁵⁶

Příklad z analyzovaných materiálů:

V analyzovaných materiálech se expresivita vznikající pojmenováním skutečnosti z oblasti lidského života výrazy z okruhu života živočišného nevyskytovala.

Expresivita vznikající přesunem pojmenování z oblasti živočišstva, rostlin a přírodních jevů do jiných oblastí má zdroj především v hlasech zvířecích, jichž se užívá k expresivnímu vyjadřování zvuků v jiných prostředích (např. motor *předl*, zvonek *zaječel*, lokomotiva *funí*). Dalším zdrojem jsou názvy činností typických pro určitý živočišný druh (např. *vyklubat se* místo objevit se, *rojít se* místo scházet se). Nakonec se inspirujeme též oblastí rostlinného světa (např. *povadlý* o unaveném, *ševelit* místo povídat, *prohnilý* o charakterově pokřiveném). Do této skupiny řadíme ještě přírodní jevy a úkazy (např. *záplava* o velkém množství, *propast* o citelném rozdílu, *roztát* o proměně ve vlídného člověka).⁵⁷

Příklad z analyzovaných materiálů:

„*V mamutím vládním komplexu v Jižní Koreji se šíří koronavirus*“
(Novinky.cz, 12. 3. 2020)

„*Pamuji obavy, že pokud by se ve vládním komplexu nemoc dále šířila, mohlo by vzniknout administrativní vakuum.*“ (Novinky.cz, 12. 3. 2020)

⁵⁶ Zima, 1961, s. 63–66

⁵⁷ Zima, 1961, s. 67–68

„Život čile **pulsuje** pouze v některých **apartmánových domech a chalupách**, kam lidé **utíkají před nákazou**.“ (Novinky.cz, 18. 3. 2020)

V komunikátech ČT24.cz ani blesk.cz/zprávy nebyl tento typ expresivity zjištěn.

Expresivní záměny pojmenování mezi oblastí neživé hmoty a oblastí lidského života jsou spjaty se společenskými vztahy člověka a s jeho činností. Umožňuje vyjádření komplexních jevů prostšími, avšak typickými a zjednodušujícími výrazovými prostředky z oblasti hmotné, a proto má i značný stylistický význam. Tyto výrazy mohou být prostým přirovnáním (např. *mít děti jako smetí*), či sémantickým hyperbolismem (např. *zlato o milovaném člověku, tyčka o hubeném, balík o neotesanci atd.*)⁵⁸

Příklad z analyzovaných materiálů:

„Posádka výletní lodi *Diamond Princess*, na kterou byla v únoru v Japonsku kvůli šíření koronaviru uvalena karanténa, **nevědomky sloužila jako katalyzátor epidemie**.“ (Novinky.cz, 19. 3. 2020)

„Česká firma dodá zdravotníkům **stovky tisíc kladiv na koronavirus**.“ (Novinky.cz, 25. 3. 2020)

„*Ne nadarmo se říká, že našinci mají ‚zlaté české ručičky‘*.“ (Blesk.cz/zprávy, 25. 3. 2020)

V analyzovaných materiálech ČT24.cz nebyla expresivní záměna pojmenování mezi oblastí neživé hmoty a oblastí lidského života zjištěna.

3.1.2.3. Expresivita kontextová

Kontextová expresivita je „širší jazykový jev založený na kontrastu způsobeném užitím výrazových prostředků, jež neodpovídají kontextu svým věcným významem, případně svou pragmatickou charakteristikou“.⁵⁹ Tento jev může být determinován rozporem sémantiky výpovědi a sémantické charakteristiky užitých paralingválních či extralingválních prostředků, užitím formantů stylově nekompatibilních pro komunikát nebo užitím lexikálních jednotek sémanticky nekompatibilních.⁶⁰

⁵⁸ Zima, 1961, s. 69–70

⁵⁹ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 59

⁶⁰ Tamtéž

Princip jevu je založen na „*zdánlivém logickém nesouladu (v důsledku sémantické nekompatibility) mezi částmi výpovědi či uvnitř výpovědních sekvencí.*“⁶¹ Z důvodu realizace prostřednictvím prostředků různých jazykových plánů nebo doprovodných systémů a souvislosti s výpovědní sémantikou ji považují někteří autoři (E. Minářová, J. Zima)⁶² za jev stylistický.⁶³

J. Zima argumentuje tím, že kontextová expresivita vzniká kvůli vzájemnému pronikání odlišných stylistických vrstev, přičemž expresivita užitých pojmenování se projeví, jsou-li užitá v kontextu. Mimo kontext tato nápadnost v mysli uživatele mizí.⁶⁴ I přes toto Zimovo vymezení lze říci, že se kontextovou expresivitou mimo stylistiku zabývá (či se jí dotýká) i lexikologie⁶⁵, považujeme proto i tento typ expresivity za relevantní při tvoření taxonomie.

Lexikálně podmíněná kontextová expresivita vzniká v bezprostředním výpovědním kontextu v důsledku evidentně nenáležitého užití jednotky a slouží vždy k vyjádření subjektivního postoje, reflexe, interpretace skutečnosti. Lze rozlišit dva typy. Prvním z nich je užití pojmenovací jednotky, jejíž denotace je vzhledem k výpovědnímu kontextu v rozporu s označovanou skutečností (např. *předložil své třístránkové dílo*). Druhým typem rozporu je užití lexikálních jednotek, které jsou užitý v nenáležité stylové vrstvě, ačkoliv nejsou s označovanou skutečností přímo ve věcném rozporu. V žurnalistických textech to bývají jednotky knižní, zejména pak s časovým příznakem tzn. archaické, dále poetické nebo hovorové (např. *dnešní jazykozpytci si nevědí rady*).⁶⁶ Kombinací uvedených dvou variant vzniká ještě třetí případ, kdy je využito rozporu pojmového významu s označovanou skutečností a současně ještě rozporu mezi časovým zakotvením výpovědi a časovým příznakem lexikální jednotky – výsledkem je zesílení hodnocení skutečnosti (např. *dostavili se zbrojnoši ze zásahové jednotky*).⁶⁷

Záměrné užití kontextové expresivity je nejen zdrojem hodnocení, ale autor jím také může chtít dosáhnout zvláštního sémantického efektu, zejména ironie nebo slovního humoru.⁶⁸

⁶¹ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 59

⁶² Minářová, 2011, s. 234, Zima, 1961, s. 84

⁶³ Jílek, Bednaříková a kol., 2020, s. 59

⁶⁴ Zima, 1961, s. 84

⁶⁵ Jílek, Bednaříková, 2015, s. 59

⁶⁶ Jílek a kol., 2020, s. 114

⁶⁷ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 59–60

⁶⁸ Jílek, 2005, s. 23

Při identifikaci expresivity kontextové je nutné přihlédnout ke způsobu vzniku expresivního příznaku, popř. k tomu, zda příznak vůbec přítomen je – vzhledem k možnému užití aktualizačních prostředků, které sice ve zpravodajství z hlediska normativní teorie být nemají, nicméně nemusí mít expresivní příznak.

Příklad z analyzovaných materiálů:

„...konstatoval **majordomus** jednoho apartmánového komplexu v Krkonoších.“ (Novinky.cz, 18. 3. 2020), pozn.: historické označení prvního dvorského; správce veliké domácnosti, zde použito v kontextu dnešní doby, označení pro vlastníka či správce komplexu apartmánů.⁶⁹

„Vysvětlování podle ní bylo marné, celníci však postupovali podle **regulí**.“ (Novinky.cz, 17. 3. 2020), pozn.: knižní a zastaralé označení pro pravidla, předpisy, směrnice.⁷⁰

3.2. Hodnocení

3.2.1. Nehodnotící expresiva

Expresiva mají podle F. Čermáka dominantně hodnotící charakter⁷¹, z toho tudíž vyplývá, že ne všechna expresiva musí sém hodnocení obsahovat. Jako příklady lze uvést: z inherentních hláskových expresiv *grgat*, *kňučet*, *tuk*, *tukat* (všechna uvedená v invariantních významech), *vrkú*, *žbluňk*, *žbluňkat*; z inherentních lexikálně sémantických expresiv citoslovce *ha*, *haló*, *hm*, částice *i*, *namouduši*, *že* nebo plnovýznamové *divčina* jako synonymum k neutrálnímu *divka*, *děvče*. Z kategorie adherentních expresiv lze uvést nehodnotící polysémnní jednotku *vymést* (místo *projít*, *prohledat*), *vylézt* z hlíny (místo *vyklíčit*, *vyrůst*), a *větve kynou* (místo *kývají se*).⁷²

Příklad z analyzovaných materiálů:

„Koronavirus zavřel školy: Zápisy budou bez dětí, zadané úkoly nestačí, **kantoři** jsou online.“ (Blesk.cz/zprávy, 19. 3. 2020), pozn.: jednotka *kantor* ve smyslu učitele nebo středoškolského vyučujícího v daném kontextu vystupuje jako expresivum, není však hodnotící.

⁶⁹ Internetová jazyková příručka [online], 2008–2022, Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>, heslo „majordomus“

⁷⁰ Internetová jazyková příručka [online], 2008–2022, Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/> heslo „regule“

⁷¹ Čermák, Filipec, 1985, s. 195-198

⁷² Jílek a kol., 2020, s. 120 – 212

„Zápis *prvňáků* bude online.“ (Blesk.cz/zprávy, 19. 3. 2020), pozn.: jednotka *prvňák* je expresivní, oproti neutrálnímu synonymu žák prvního ročníku základní devítileté školy⁷³, nikoliv však hodnotící.

3.2.2. Hodnotící expresiva

Hodnotící lexikum v sémantické struktuře obsahuje kromě denotativních sémů také sém evaluativní. Je-li hodnotící jednotka použita ve zpravodajském sdělení, záměrem se místo objektivního, přesného a věcného informování stává vyjádření názoru či subjektivní interpretace skutečnosti a médium tak porušuje zásady informační kvality – konkrétně aspekt pravdivosti z faktoru faktičnosti, požadavek absence hodnocení.⁷⁴

Hodnotící charakter F. Čermák rozlišil na kvalitativní (kladný a záporný) a kvantitativní (intenzita a důraz).⁷⁵ V případě kvalitativního hodnocení a opoziční dvojice hodnocení kladné a záporné je založena i tradiční Hauserova typologie, kterou podrobně rozpracoval i V. Jílek⁷⁶, a kterou zohledníme při tvorbě taxonomie hodnotících expresiv i my v této práci.

V základu tedy dělíme dle V. Jílka evaluativní sém na: 1. kvalitativní (dále rozdělený na kladný, záporný či kvalitativně nevyhraněný); 2. kvantitativní (dále determinovaný přítomností prostého sému neurčitého množství, rozsahu a míry či přítomností sému intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry a to vč. tropů synestézie a hyperboly).⁷⁷ Detailněji viz dále.

3.2.2.1. Dělení expresivity dle kvality příznaku

Při dělení expresivních příznaků dle kvality budeme vycházet ze segmentace P. Hausera⁷⁸ a V. Jílka, který na Hauserovu práci navazuje.⁷⁹ Tito autoři vychází ze dvou možností přítomného příznaku – kladného a záporného. Oba autoři též uvádí skupinu slov, u kterých není kladné a záporné rozlišení vyhraněno, P. Hauser pak tato slova označuje jako „bez další specifikace“⁸⁰, V. Jílek jako jednotky „kvalitativní nevyhraněné“.⁸¹

⁷³ Internetová jazyková příručka [online], 2008–2022, Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/> heslo „prvňák“

⁷⁴ Jílek a kol., 2020, s. 114-115

⁷⁵ Čermák, Filipec, 1985, s. 195-198

⁷⁶ Jílek, Bednaříková, 2015, s. 58-63

⁷⁷ Jílek a kol., 2020, s. 115-116

⁷⁸ Hauser, 1980, s. 50–51

⁷⁹ Jílek, 2005, s. 23–25

⁸⁰ Hauser, 1988, s. 50

⁸¹ Jílek a kol., 2020, s. 115

Souvislost lze najít mezi hodnotícím charakterem a citovým příznakem, deminutiva obsahují většinou kladné hodnocení (např. *miláček, kafičko, pejsánek*), zatímco expresiva se záporným příznakem mají primárně záporné hodnocení (např. *herka, šutrák, křikloun*).⁸² Nutno ale vzít v potaz, že i deminutivní slova mohou být primárně pejorativní, i když jde o slovotvornou kategorii s převážně pozitivním příznakem (např. *akcička, kamarádiček, synáček*) a naopak slova primárně hanlivá s negativním příznakem se v kontextu mohou změnit na kladně příznaková (např. *chlapisko, psisko*). Kvalitativní charakteristika se v tomto případě mění na základě kontextového zapojení jednotky a hovoříme pak o přepólování kvalitativní charakteristiky.⁸³

3.2.2.1.1. Citový příznak kladný

Slova s kladným citovým příznakem dále dělíme na slova: důvěrná, familiární, laudativa; domácká, hypokoristika; dětská a eufemismy.⁸⁴

Důvěrná, familiární slova užíváme při důvěrném styku známých osob. Jsou to mazlivé zdobněliny (např. *čumáček, miláček, zlatičko*), dále označení běžných předmětů též až mazlivě (např. *kafičko, zvoneček, čokoládička*), případně lichotná slova, tj. **laudativa** (např. *chlapák*). Zde lze vidět příklad augmentativní přípony s pozitivní expresivitou, ačkoliv zveličená slova jsou dominantně negativní.⁸⁵ P. Hauser řadí laudativa k domáckým slovům.⁸⁶

Příklad z analyzovaných materiálů:

„*Jedno z nejznámějších a největších měst na světě vypadá jako ospalé **městečko** někde na venkově.*“ (Novinky.cz, 25. 3. 2020)

„*Zlaté české **ručičky** mají pomoci českým lékařům!*“ (Blesk.cz/zprávy 25. 3. 2020)

V analyzovaných komunikátech serveru ČT24.cz nebyla zachycena žádná důvěrná, familiární slova ani laudativa.

Domácká slova užíváme nejčastěji v rodinném prostředí, odtud se mohou přenést do blízkého společenského okolí. Domáckými slovy pojmenováváme rodinné vazby (např. *máma*,

⁸² Jílek, 2005, s. 23–34

⁸³ Jílek a kol. 2020, s. 122

⁸⁴ Hauser, 1980, s. 50–51 a Jílek, 2005, s. 23–25

⁸⁵ Jílek, 2005, s. 23

⁸⁶ Hauser, 1980, s. 50

táta, brácha) popřípadě jejich mazlivé varianty (tj. *maminka, taťulda, bráška*). Řadíme sem i domácí obměny jmen, tj. **hypokoristika** (např. *František – Franta, Alena – Alča*).⁸⁷

Hypokoristika se mohou v rámci analýzy vydělovat i jako samostatná skupina. Vzhledem k tomu, že z této kategorie jsme v materiálech ani jednu jednotku neidentifikovali, zanecháváme kategorii domácích slov a hypokoristik dohromady viz uvedená literatura, neboť nepředstavuje významně početnou skupinu pro samostatné vyčlenění.

Příklad z analyzovaných materiálů:

„*Jeho táta zatím ve VFN stále marně čeká na experimentální lék Remdesivr.*“
(Blesk.cz/zprávy, 23. 3. 2020)

V ostatních komunikátech nebyla žádná domácí slova ani hypokoristika zachycena.

Dětská slova se mohou objevit v komunikaci mezi dětmi a dospělými (např. *bumbat, spinkat, paci paci pacičky*)⁸⁸

Příklad z analyzovaných materiálů:

V analyzovaných materiálech se dětská slova nevyskytovala.

Eufemismy jsou synonymní slova a víceslovná obrazná (či opisná) pojmenování, která suplují označení nepříjemné nebo společensky nevhodné, nežádoucí skutečnosti – snaží se ji zamaskovat, zjemnit a mají tedy meliorativní, tj. zjemňující charakter (např. *duševně chorý* místo blázen, *opustit tento svět* místo zemřít, *mít v hlavě* místo být opilý, *senior* místo starý člověk, důchodce).⁸⁹

Příklad z analyzovaných materiálů:

„*Koronavirus uzamkl lidi doma! Prodejci silikonových společnic hlásí vyprodáno!*“
(Blesk.cz/zprávy, 17. 3. 2020)

„*Nakažená italská zdravotní sestra si vzala život.*“ (Novinky.cz, 25. 3. 2020)

⁸⁷ Jílek, 2005, s. 23

⁸⁸ Jílek, 2005, s. 24

⁸⁹ Tamtéž

„V Srbsku nesmějí vycházet **senioři**.“ (ČT24.cz, 17. 3. 2020)

Vzhledem k tomu, že se v analyzovaných textech můžou objevit jednotky, které nesou kladný citový příznak, ale nelze je přiřadit do výše uvedených dílčích kategorií, zakládáme též kategorii „**Ostatní expresivní lexikální jednotky s kladným citovým příznakem**“, která poslouží pro kategorizaci příznakově kladných jednotek beze zbytku.

Příklad z analyzovaných materiálů:

„*Matka nakažená koronavirem necítila plnou **plenku** svého dítěte.*“ (ČT24.cz, 23. 3. 2020)

„*Jsme národ **kutilů**, kteří si jednoduše umí poradit v každé situaci...*“
(Blesk.cz/zprávy, 25. 3. 2020)

„*...nakolik se podaří v kongresu prosadit stimulační **balíčky** na podporu ekonomiky kvůli koronaviru.*“ (Novinky.cz, 23. 3. 2020)

3.2.2.1.2. Citový příznak záporný

Slova se záporným citovým příznakem dále dělíme na slova: hanlivá a pejorativní; zhrubělá; vulgární; dysfemismy.⁹⁰

Hanlivá, pejorativní slova vyjadřují odmítavý či pohrdavý vztah mluvčího (např. *haluzna, čokl, herka*). Hanlivou charakteristiku mívají augmentativa (např. *babizna, chlapisko, šutrák*), i zde ale může dojít k výše zmíněné změně kvality příznaku v kontextu (*náš Karel už je pořádné chlapisko, to naše psisko chlupeaté*). Patří sem i některá deminutiva, která v kontextu nesou negativní expresivitu (např. *akcička, kamarádíček*) a slova se změněnou kvalitou příznaku (např. *rozmazlený synáček, toho pitíčka* nikdy nenechá, míněno alkoholu).⁹¹

Příklad z analyzovaných materiálů:

„*Agresor využil u oběti strach z nákazy, a tím ji znemožnil kontakt s dětmi.*“
(Blesk.cz/zprávy, 25. 3. 2020)

„*Klinické experimenty podle Katze netrývají tak dlouho, ale spoustu důležitého času mohou promrhat **byrokratické** prostoje mezi jednotlivými kroky.*“ (ČT24.cz, 12. 3. 2020), pozn.:

⁹⁰ Hauser, 1980, s. 51 a Jílek, 2005, s. 24–25

⁹¹ Jílek, 2005, s. 24

byrokratický ve smyslu nepružných, formalistických postupů řadíme dle slovníku ASCS mezi hanlivé jednotky.⁹²

„Výrobu kladiva na koronavirus zpozdily celní **byrokratické** postupy.“ (Novinky.cz, 17. 3. 2020), pozn.: stejné viz výše

Zhrubělá slova jsou užívána v případě, je-li cílem vzbudit a vyjádřit odpor, pohoršení nad určitou skutečností (např. *chlastat, pindat, žrát, dršťka*).⁹³

Příklad z analyzovaných materiálů:

„Na tato opatření však instagramové celebrity **kašlou**...“ (Blesk.cz/zprávy, 13. 3. 2020)

„Je úplně jedno, jestli je deset hodin dopoledne, nebo jedna v noci, tam je pořád **narváno** turisty...“ (Novinky.cz, 25. 3. 2020)

V ostatních analyzovaných materiálech nebyla žádná zhrubělá slova identifikována.

Vulgární slova zahrnují výrazy hrubého, nespolečenského vyjadřování a tzv. sprostá slova (např. *hajzl, chcát, chcípnout*).⁹⁴

Příklad z analyzovaných materiálů:

V žádném z textů analyzovaných médií se nevyskytla jednotka z kategorie vulgárních slov.

Dysfemismy fungují jako protipól k eufemismům, vyjadřují tedy záměrně zveličeně, naschvál nepříjemně či společensky nevhodně skutečnosti oproti neutrální jednotce (např. *buzerant* místo homosexuál, *zdechnout* místo zemřít). Považujeme je za typ vulgárního vyjadřování, užívaný mnohdy s cílem ublížit.⁹⁵ Dysfemismus zároveň prostupuje výše zmíněnými kategoriemi a může se tak zároveň kategorizovat jako např. hanlivý či vulgární. V tomto případě budeme při identifikaci v textu slovo počítat pečlivě do všech příslušných dílčích kategorií viz dále metodika identifikace jednotek v textech.

⁹² Internetová jazyková příručka [online], 2008–2022, Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>, heslo „byrokratický“

⁹³ Tamtéž

⁹⁴ Jílek, 2005, s. 25

⁹⁵ Tamtéž

Příklad z analyzovaných materiálů:

„Mám koronavirus, **hulákal** na skupinku dětí ve středu v Plzni opilec...“
(Novinky.cz, 12. 3. 2020)

Vzhledem k tomu, že se v analyzovaných textech můžou objevit jednotky, které nesou záporný citový příznak, ale nelze je přiřadit do výše uvedených dílčích kategorií, zakládáme též kategorii „**Ostatní expresivní lexikální jednotky se záporným citovým příznakem**“, která poslouží pro kategorizaci příznakově záporných jednotek beze zbytku.

Příklad z analyzovaných materiálů:

„Současně ale **zatrhl** převážení osob taxislužbou a také provoz autoškol.“
(Blesk.cz/zprávy, 16. 3. 2020)

3.2.2.1.3. Lexikální expresiva kvalitativně nevyhraněná

Lexikální jednotky kvalitativně nevyhraněné potenciálně obsahují obě kvalitativní charakteristiky. Kladné či záporné hodnocení však není obsaženo v jejich sémantické struktuře, ale je zřejmý až v kontextovém zapojení, např. „**překvapený**“; „**hledí jak tele na nová vrata**“.⁹⁶

Příklad z analyzovaných materiálů:

„**Stevardi** na výletní lodi *Diamond Princess* s jídlem **servírovali** i koronavirus.“
(Novinky.cz, 19. 3. 2020)

„**Hoteloví hosté**, z nichž mnozí **chtěli** v některém z krkonošských hotelů **přežít** koronavirovou **horečku**, dostali náhrady za neobydlenou zaplacenou dobu a kufry před dveře pokoje.“
(Novinky.cz, 18. 3. 2020)

⁹⁶ Jílek a kol., 2020, s. 115

3.2.2.2. Hodnotící charakteristika kvantitativní

Mimo výše uvedeného rozdělení hodnotící charakteristiky lexikálně expresivních prostředků dle kvality na kladné či záporné rozeznáváme i hodnotící charakteristiku kvantitativní. Do této oblasti řadíme výrazy množstevní, velikostní rozsahová a měrová, případně intenzifikační při označení množství, velikosti, rozsahu a míry.⁹⁷ Tento typ lexikálních expresiv může být determinován: 1. přítomností (prostého) sému neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry, nebo 2. přítomností intenzifikačního sému neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry.⁹⁸

3.2.2.2.1. Kvantitativní lexikálně expresivní jednotky určené přítomností (prostého) sému neurčitého množství, rozsahu a míry

Tyto jednotky označují nekonkrétně a vágně potenciálně větší, vyšší či menší, nižší či přibližně stejné množství, velikost, rozsah či míru živých bytostí, předmětů, míst, dějů, vlastností a vztahů – jsou vždy neurčité. Pokud se vyskytnou v žurnalistickém textu, přičítáme to zpravidla časovému tlaku na produkci sdělení novinářem, zároveň ale souvisí s žurnalistovou neprofesionalitou, neboť bývá výsledkem nepečlivé práce, nedostatečné nebo dokonce žádné rešeršní činnosti. Řadíme sem jednotky jako např. *asi*, *bezmála*, *částečně*, *spíš*, *několik*, *zhruba*, *přibližně*, *skupina* atd.⁹⁹

Příklad z analyzovaných materiálů:

„*Ta pro tento účel připravuje desítky lůžek.*“ (Novinky.cz, 23. 3. 2020)

„*Nárůst tak byl zhruba o čtvrtinu.*“ (ČT24.cz, 13. 3. 2020)

„*Dohledat se hygienikům podařilo také asi 65 pacientů nakaženého lékaře z Prahy, který dva dny po návratu z Itálie ordinoval.*“ (Blesk.cz/zprávy, 13. 3. 2020)

3.2.2.2.2. Kvantitativní lexikálně expresivní jednotky intenzifikační určené přítomností sému intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu a míry

Cílem těchto jednotek je prezentovat skutečnost jako významnou, důležitou, či dokonce zásadní nebo výrazně pozitivní, nebo naopak polárně jako bezvýznamnou, nedůležitou, výrazně negativní – mají hyperbolizační charakter, a rovněž jsou vždy neurčitá. Pokud se vyskytnou

⁹⁷ Jílek a kol., 2020, s. 10

⁹⁸ Jílek a kol., 2020, s. 115 – 116

⁹⁹ Jílek a kol., 2020, s. 115 – 116

v žurnalistickém textu, přičítáme to též zpravidla časovému tlaku na produkci sdělení novinářem, zároveň ale souvisí s žurnalistovou neprofesionalitou, neboť bývá výsledkem nepečlivé práce, nedostatečné nebo dokonce žádné rešeršní činnosti.¹⁰⁰

Přítomnost kvantitativního sému intenzity neurčitého množství, velikosti, rozsahu či míry ztlačně vystupuje při srovnání s odpovídajícím synonymem či metajazykovým opisem. Sém intenzity mohou nést jak jednotky expresivní, tak i ty nociónální (např. *byt – byteček, oko – očko, stůl – stoleček* atd.). Mezi neurčitá pojmenování přítomností sému míry patří i expresivní lexikální jednotky hodnotící, které intenzifikují míru kladného či záporného hodnocení, patří sem: jednotky přímé nominace (např. *hezký – (pře)nádherný, práce – dřina, hloupý člověk – trouba* atd.), metaforické a metonymické jednotky (např. *sahara* ve smyslu potenciálně velikého sucha), frazeologické jednotky (např. *nešikovný = má obě ruce levé* ve smyslu potenciálně velmi nešikovného člověka), v rámci frazeologických jednotek i lexikalizovaná přirovnání (např. *neopálený = bílý jako sýr* ve smyslu potenciálně zcela neopáleného člověka), zároveň i nelexikalizovaná či aktualizovaná přirovnání (např. *zaskočená = jako by ji spadly klíče do kanálu* ve smyslu potenciálně velmi nepříjemně zaskočená, překvapená).¹⁰¹

Sém množství, velikosti, rozsahu a sém míry pozitivního či negativního hodnocení se může někdy vyskytnout současně u jedné lexikální jednotky (např. *pes – psisko* ve smyslu velký pes ale také nebezpečný pes), zamýšlený význam pak lze určit až z kontextového zapojení jednotky. Intenzifikace lze dosáhnout také opakováním lexikální jednotky (např. *pravda pravdoucí, chodil a chodil*), opakováním synonym (např. *odmítal, namítal a nesouhlasil*), zpřesněním (např. *neodporuje, přímo odmítá*), též výrazy v platnosti zdůrazňujících částic (např. *ale* v *To je ale nerozum*). Řadíme sem také hyperbolizovaná pojmenování založená na výrazném užití podstatných jmen (např. *hora/kopec/moře problému*), konkrétních číslovek (např. *milion výmluv*), přídavných jmen (např. *celý, dokonalý, pekelný*), a hyperbolické frazémy (např. *tisíceré díky*).¹⁰²

¹⁰⁰ Jílek a kol., 2020, s. 116

¹⁰¹ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 44 – 45

¹⁰² Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 45

Sém míry obsahuje též trop synestézie, který přenáší vlastnosti náležející smyslovému vnímání (např. *ostrý* z oblasti hmatu na *ostrý zrak*). Není však jasná míra ostrosti, nelze určit, zda jde o dobrý, velmi dobrý, nadstandardně dobrý zrak.¹⁰³

Příklad z analyzovaných materiálů:

„*Stěry ze sliznice odebírá dvojice zdravotnic po celtovým přístřeškem okénkem vozu, z něhož nesmí testovaný člověk vystoupit.*“ (Novinky.cz, 23. 10. 2020)

„*Dva Češi, David Miklas a Martin Hřeben, přišli s geniálním nápadem na to, jak předělat celoobličejové potápěčské masky na ochrannou pomůcku pro lékaře.*“ (Blesk.cz/zprávy, 25. 3. 2020)

„*Zmíněná instituce v této souvislosti vyzvala země právě k agresivnímu testování...*“ (ČT24.cz, 18. 3. 2020)

¹⁰³ Jílek, Bednaříková a kol., 2015, s. 45

Tabulka 1 – Výchozí tabulka vytvořená na základě ustanovené taxonomie, do které budeme řadit identifikované jednotky dle příslušných kategorií

Typ expresivity/hodnocení	Počet
Inherentní	
<i>Hlásková</i>	
<i>Slovotvorná</i>	
<i>Lexikálně sémantická</i>	
Adherentní	
Kontextová	
<i>Celkem expresivních jednotek</i>	
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	
<i>Slova domácí a hypokoristika</i>	
<i>Slova dětská</i>	
<i>Eufemismy</i>	
<i>Ostatní</i>	
Citový příznak záporný	
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	
<i>Slova zhrubělá</i>	
<i>Slova vulgární</i>	
<i>Dysfemismy</i>	
<i>Ostatní</i>	
Bez vyhraněného hodnocení	
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	
Intenzifikační sém	
Bez přítomnosti hodnocení	

4 Charakteristika vybraných zpravodajských webů

Níže uvedeme charakteristiku zpravodajských webů, které budou následně formou hypotetických textů podrobeny analýze výskytu lexikální expresivity. V předvýzkumu byla k analýze vybrána tři česká internetová média různého charakteru. Nejčtenější zpravodajský web za rok 2020 vůbec, tj. lze ho označit za populární (Novinky.cz), nejčtenější veřejnoprávní zpravodajský web za rok 2020 (ČT24.cz) a nejčtenější zpravodajský web bulvárního charakteru za rok 2020 (Blesk.cz/zprávy).¹⁰⁴

4.1. Charakteristika zpravodajského webu ČT24.cz

Portál ČT24.cz je webovou formou zpravodajského kanálu ČT24 provozovaného veřejnoprávní Českou televizí. Zpravodajský web byl spuštěn stejně jako zpravodajský kanál ČT24 v květnu roku 2005. Zpočátku portál fungoval na bázi agenturního zpravodajství kombinovaného s obsahem vysílání ČT24, o tři roky později dostal web svou vlastní redakci. V březnu 2020 zaznamenal web v souvislosti s šířením nemoci covid-19 do té doby nejvyšší čtenost v historii – více než 32 milionů zobrazení za měsíc.¹⁰⁵

Web ČT24 se řadí mezi patnáct nejčtenějších zpravodajských webů v Česku, v roce 2020 obsadil jedenáctou příčku celkového žebříčku a zároveň skončil na první příčce v kategorii veřejnoprávních médií, meziroční nárůst čtenosti byl +49 %.¹⁰⁶ Z této statistiky jsme vycházeli i při jeho výběru do analýzy textu jako v tu chvíli nejaktuálnější. Výkonným ředitelem zpravodajské sekce ČT24, pod kterou spadá i portál ČT24.cz je Petr Mrzena.¹⁰⁷

4.2. Charakteristika zpravodajského webu Novinky.cz

Portál Novinky.cz je již od roku 2003 jedním z nejnavštěvovanějších zpravodajských serverů na českém internetu, vznikl v roce 1998 jako projekt portálu Seznam.cz. Je provozovaný jako on-line magazín deníku Právo a společnosti Seznam.cz, šéfredaktorem je Vladimír Dušánek.¹⁰⁸ Zpočátku web fungoval jako zábavní server, kam mohli lidé vkládat

¹⁰⁴ MediaGuru [online], dostupné z <https://www.mediaguru.cz/clanky/2021/01/zpravodajske-weby-2020-na-cele-novinky-v-top-10-i-novy-web-cnn-prima/>

¹⁰⁵ ČT24.cz [online] dostupné z <https://ct24.ceskatelevize.cz/specialy/15-let-ct24/3087767-webu-ctyriadvacitky-je-patnact-let-podivejte-se-jak-se-menil-klik-za>

¹⁰⁶ Media Guru [online] dostupné z <https://www.mediaguru.cz/clanky/2021/01/zpravodajske-weby-2020-na-cele-novinky-v-top-10-i-novy-web-cnn-prima/>

¹⁰⁷ Česká televize [online] dostupné z <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/lide/management/vedeni-ceske-televize/>

¹⁰⁸ Novinky.cz [online], dostupné z <https://www.novinky.cz/tiraz>

vlastní příspěvky, čistě zpravodajský server se z něj stal až v roce 2003.¹⁰⁹ Portál jsme do analýzy zařadili jako vůbec nejčtenější zpravodajský web v ČR za rok 2020 s meziročním nárůstem čtenosti +18 %¹¹⁰.

4.3. Charakteristika zpravodajského webu Blesk.cz/zprávy

Deník Blesk začal v Česku vycházet již v roce 1992. Jako jeden z prvních bulvárních tisků si získal pevnou základnu čtenářů a drží si pozici nejčtenějšího deníku u nás.¹¹¹ Internetové podoby se dočkal v roce 2011, stejně jako jeho tištěná verze jsou zprávy doplněny o bohatý obrazový materiál. Při výzkumu lexikální expresivity se věnujeme pouze článkům v kategorii Blesk.cz/zprávy, neboť je relevantní k porovnání s předchozími dvěma weby z hlediska zpravodajského charakteru. V roce 2020 bylo zpravodajství portálu Blesk.cz/zprávy šesté nejčtenější a zároveň nejčtenější zpravodajství na bulvárním webu s meziročním nárůstem čtenosti +12 %¹¹², pro což jsme ho do výzkumu zařadili.

¹⁰⁹ Seznam.cz [online], dostupné z <https://o.seznam.cz/o-nas/>

¹¹⁰ Media Guru [online] dostupné z <https://www.mediaguru.cz/clanky/2021/01/zpravodajske-weby-2020-na-cele-novinky-v-top-10-i-novy-web-cnn-prima/>

¹¹¹ Czech News Center [online] dostupné z <https://www.cncenter.cz/tituly/blesk>

¹¹² Media Guru [online] dostupné z <https://www.mediaguru.cz/clanky/2021/01/zpravodajske-weby-2020-na-cele-novinky-v-top-10-i-novy-web-cnn-prima/>

5 Analytická část

V analytické části popíšeme metodiku sestavení hypotetických textů a postup jejich následné analýzy pro identifikaci lexikálních expresivních jednotek. Pro každý z analyzovaných zpravodajských webů bude sestavena tabulka s přehledem jednotek dle vypracované taxonomie. Nakonec uvedeme celkové srovnání jednotlivých webů a shrnutí výsledků.

5.1. Metodika analýzy textů

Vzhledem k digitální povaze internetových médií jsme pro výběr textů využili digitální archiv Newton Media.¹¹³ Kritériem výběru textů pro analýzu v této práci byl časový úsek prvních deseti pracovních dní od vyhlášení prvního nouzového stavu v České republice z důvodu šíření viru Covid-19, tj. od 12. března 2020 (včetně) do 25. března 2020 (včetně) vyjma víkendy. Dalším z kritérií bylo klíčové slovo „koronavirus“ nebo „covid-19“ a jejich vyskoňované formy, slova odvozená či příbuzná (např. koronavirový/á, covidový/á atd.) v titulku článku a konečně celkové zaměření článku na téma šíření epidemie. Pokud článek daného webu splňoval tato kritéria, byl vybrán pro tvorbu hypotetického textu. Články byly vybírány postupně tak, jak je za sebou zařadil vyhledávač archivu Newton Media dle zadaných kritérií datumu a klíčových slov. Hypotetické texty jsou utvořené pro každé zpravodajské médium o délce 500 slov za sledovaný den, do tohoto čísla se počítá titulek i mezititulky, ne však přímé citace jako autentické výpovědi – naopak parafráze zařazené jsou. Pokud jeden článek nedosáhl počtu slov 500, byl vybrán další v pořadí ve vyhledávací databáze, který splňoval opět všechna potřebná kritéria pro výběr. Zahrnuta do analýzy nejsou popisky fotografií, videí či infografiky.

V textech budeme rozeznávat expresivitu inherentní – dále rozdělenou na dílčí hláskovou a slovtvornou (identifikace systematicky) a lexikálně sémantickou (identifikace pomocí příslušných slovníků). Dále uvedeme expresivitu adherentní a kontextovou bez dalšího dílčího dělení. V přehledu budou i lexikální expresivita se sémem hodnocení kladného i záporného, bez vyhraněného hodnocení, a také expresiva bez přítomnosti evaluativního sému. Nakonec uvedeme i kategorii lexikálních expresiv kvantitativních, včetně dílčího dělení na přítomnost sému prostého i intenzifikačního, viz tabulka výše.

¹¹³ Newton Media [online] dostupné z <https://www.newtonmedia.cz>

5.2. Metodika identifikace expresivně lexikálních jednotek

K identifikaci jednotek ve zpravodajských komunikátech využijeme nástroj V. Jílka, tj. metodiku identifikace hodnotících i nehodnotících lexikálních expresiv¹¹⁴.

Možnost identifikovat jednotky systémově existuje v případě inherentní hláskové a slovotvorné expresivity, též v případě nenáležitě užitého lexika. Rozhodující faktor pro identifikaci inherentní expresivity je výskyt neobvyklých skupin hlásek v případě expresivity hláskové, vč. části onomatopoií a slov od nich odvozených (podle toho, zda zůstala zachovaná neobvyklá hlásková skladba). V případě expresivity slovotvorné je to výskyt expresivních formantů, jejich reduplikace či neobvyklá kombinace (zejména internacionálních) a slovotvorných základů. Za expresivní nebudeme považovat jednotky, které expresivitu ztratily, např. jednotky označující předměty malých rozměrů anebo expresiva, která se terminologizovala. Takové jednotky budou ověřeny v dostupných slovnících (viz níže).¹¹⁵

K identifikaci expresivity inherentní lexikálně sémantické adherentní bude použita slovníková část Internetové jazykové příručky¹¹⁶, která funguje jako rozcestník při hledání zadaného výrazu v různých slovnících – pracovat budeme tak s internetovými slovníky SSJČ¹¹⁷, SSČ¹¹⁸, PSJČ¹¹⁹ a ASSČ¹²⁰. O jednotce rozhodneme jako o expresivní, označí-li ji tak alespoň jeden ze zmíněných slovníků.¹²¹ Slovníky SSJČ a PSJČ již nejsou rozpracovávány, přesto je zařazujeme s domněnkou, že vnímání uživatelů jazyka expresivně označených lexémů v nich přetrvává stejné či podobné dodnes.

Expresivní jsou vždy jednoslovné lexikálně sémantické citoslovce vyjadřující vůli či úsilí a všechna hyperbolická pojmenování. U ostatních jednoslovných lexikálních jednotek, včetně částic, rozhodujeme o jejich expresivitě na základě slovníkové charakteristiky (jsou-li označené jako expresivní alespoň v jednom ze slovníků viz výše, označíme je i my za expresivní). Pokud jednotka nebude ve slovníku obsažená (netýká se citoslovcí a hyperbolizačních jednotek, které jsou expresivní vždy), případně ani kořenná a základová slova, ze kterého byla vytvořená, o její expresivitě bude rozhodnuto na základě konfrontace

¹¹⁴ Jílek, Bohemica Olomucensia, 2021, s. 269-271;273-274

¹¹⁵ Jílek, Bohemica Olomucensia, 2021, s. 269

¹¹⁶ Internetová jazyková příručka [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

¹¹⁷ SSJČ [online]. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>.

¹¹⁸ SSČ [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

¹¹⁹ PSJČ [online]. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>.

¹²⁰ ASSČ [online]. Dostupné z: <http://www.slovníkcestiny.cz/web/uvod.php>.

¹²¹ Jílek, Bohemica Olomucensia, 2021, s. 269-270

s neutrálním synonymem a na základě metajazykového opisu – díky této metodě vystoupí její výrazová nápadnost, snadněji identifikujeme expresivní sém a případně i spojené hodnocení. Platí to i pro případná jednoslovná okazionální a nelexikalizovaná pojmenování.¹²²

V případě určování expresivity frazeologismů není možné se plně spolehnout na Internetovou jazykovou příručku, jelikož nabízí jen omezené množství ustálených slovních spojení. Pracovat proto budeme se *Slovníkem české frazeologie a idiomatiky* F. Čermáka¹²³. Jednotlivé výrazy budou ověřeny v dílčích částech slovníku. Nenajdeme-li frazeologismus ve slovníku, o expresivitě lze rozhodnout také na základě přítomnosti citoslovcí, formálních ukazatelů hláskových a slovotvorných, slovníkové lexikálně sémantické charakteristiky či přítomnosti kvantitativního sému intenzity u jejich komponentů, nebo pokud je kvantitativní sém intenzity obsažen v lexikálním významu frazeologismu. Stejně tak lze vycházet i z porovnání s neutrálním synonymem a na základě metajazykového opisu. Pokud alespoň jedno z toho obsahuje expresivní konotaci, považujeme ustálené spojení za expresivní.¹²⁴

Lexikální jednotky užitě zřetelně nenáležitě (nutno je však důkladně odlišit od pouze výrazově nápadného prostředku), jsou lexikální vždy.¹²⁵

Co se týče identifikace sému hodnocení, u inherentních expresiv souvisí se sémantickou charakteristikou formantů či s jejich reduplikací. Jejich přítomnost se následně promítá do sémantické charakteristiky lexikální jednotky a případné příslušnosti k daným typům kvalitativních a kvantitativních hodnotících expresiv. V případě kvalitativních expresiv může sice formant kladnou či zápornou hodnotu signalizovat, nicméně nemusí z ní nutně vyplývat – musíme vždy brát v potaz kontextové zapojení a případné přepólování kvalitativní charakteristiky. Charakteristika může také vyplývat ze sémantické charakteristiky základového slova – v tomto případě vycházíme ze slovníkového vymezení jednotky, ať už se to týká sému hodnotícího kvalitativního či kvantitativního. Není-li jednotka ve slovníku, opět lze provést metodu metajazykového opisu, na jehož základě lze nalézt synonyma.¹²⁶

Hodnotící jsou veškeré přechodové a větné frazeologismy, a to včetně přirovnání. U nevětných frazeologismů rozhoduje o přítomnosti sému hodnocení včetně jeho typu slovníková

¹²² Jílek, *Bohemica Olomucensia*, 2021, s. 269-270

¹²³ Čermák, 2009

¹²⁴ Jílek, *Bohemica Olomucensia*, 2021, s. 270-271

¹²⁵ Jílek, *Bohemica Olomucensia*, 2021, s. 271

¹²⁶ Jílek, *Bohemica Olomucensia*, 2021, s. 273

charakteristika. Není-li jednotka ve slovníku, opět lze provést metodu metajazykového opisu, či konfrontaci se synonymním označením té samé skutečnosti. V případě ne zcela lexikalizovaných a okazionálních pojmenování může hodnotící charakter vyplývat z utvářenosti, lexikálně sémantické charakteristiky základového slova či frazeologismu, ze kterého jednotka vznikla, nebo z jednotlivých komponentů frazeologismu. Není-li tomu tak, je vzhledem k jejich neustálenosti a vágnosti nutné využít metajazykové opisy všech potenciálních významů, případně porovnání se synonymy (respektive synonymními frazémy), u nichž už zjišťujeme přítomnost sému hodnocení dle výše uvedených postupů.¹²⁷

Kvalitativní expresiva včetně dílčích typů určíme pomocí systémové charakteristiky, zhrubělá a vulgární slova rozlišíme naopak dle slovníkové charakteristiky, vzhledem k tomu, že mezi nimi taxonomicky neexistuje pevně daná hranice. Systémově určíme i kvantitativní jednotky včetně dílčích typů, stejně tak expresiva bez přítomností sému hodnocení.

Zřetelně nenáležitě užitá lexikální slova je hodnotící (ironické) v obou svých variantách.¹²⁸

Vyskytne-li se při lexikální analýze takový výraz, který lze zařadit do více dílčích kategorií, bude slovo zařazeno důsledně do všech těchto kategorií, do kterých náleží. Může tak vzniknout vyšší počet jednotlivých identifikovaných typů než absolutní počet jednotek.

Vyskytne-li se v rámci jednoho textu ta samá expresivní jednotka vícekrát na různých místech v textu, bude započítána pokaždé.

¹²⁷ Jílek, *Bohemica Olomucensia*, 2021, s. 274

¹²⁸ Tamtéž

5. 3. Analýza hypotetických textů serveru ČT24.cz

V rámci dvoutýdenního sledovacího rozpětí od 12. 3. 2020 do 25. 3. 2020 vyjma víkendů bylo v komunikátech ve formě hypotetických textů o 500 slovech na den, tj. 5000 slov celkem, zjištěno 25 lexikálních expresivních jednotek. Inherentní expresivita byla zastoupena pouze 2 jednotkami (8 %) ¹²⁹. Obě jednotky řadíme do kategorie expresivity inherentní slovotvorné. 23 jednotek bylo zařazeno mezi expresiva adherentní (92 %). Ostatní typy expresivity se na veřejnoprávním webu neobjevily.

Co se týče hodnocení kvalitativního, mezi jednotky s kladným hodnocením jsme zařadili z celkového počtu 25 lexikálně expresivních jednotek celkem 4 jednotky, z toho 2 eufemismy (8 %) a 2 jednotky ostatní kladné (8 %). Mezi jednotky s hodnocením záporným řadíme 3, všechna z kategorie slov hanlivých a pejorativních (12 %). Hodnocení kvalitativní zaznamenalo 17 jednotek obsahující sém (prostý) neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry (68 %). Tyto jednotky lze zároveň duplicitně zařadit mezi jednotky bez vyhraněného hodnocení. Sém intenzifikační neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry obsahovala 1 jednotka, která se řadila zároveň mezi jednotky kvalitativně záporné (4 %).

Pokud se na identifikované jednotky podíváme z pohledu přepočtu na jeden hypotetický text o uvedeném rozsahu 500 slov, vyskytovalo se průměrně ve zpravodajských komunikátech serveru ČT24.cz 2,5 lexikálně expresivní jednotky. Z toho 0,2 zastupovala expresivita inherentní (slovotvorná). 2,3 jednotky připadají expresivitě adherentní. Z hlediska hodnocení průměrně na jeden hypotetický text připadlo 0,4 jednotky s kladným hodnocením (z toho 0,2 eufemismy a 0,2 ostatní kladné), 0,3 jednotky se záporným hodnocením – vše náležející do kategorie slov hanlivých a pejorativních. 1,7 jednotky průměrně na hypotetický text bylo kvalitativně hodnotící, konkrétně obsahující sém (prostý) neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry a zároveň stejný počet jednotek připadl do kategorie jednotek bez vyhraněného hodnocení. Nakonec 0,1 jednotky průměrně na hypotetický text připadalo do kategorie kvalitativně hodnotících jednotek obsahujících sém intenzifikační neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry.

¹²⁹ Procentuální zastoupení dané kategorie při výchozím celkovém počtu jednotek 25

Tabulka 2 – celkový výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech ČT24.cz

Typ expresivity/hodnocení	Počet identifikovaných jednotek
Inherentní	2
<i>Hlásková</i>	0
<i>Slovotvorná</i>	2
<i>Lexikálně sémantická</i>	0
Adherentní	23
Kontextová	0
Celkem expresivních jednotek	25
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	4
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	0
<i>Slova domácká a hypokoristika</i>	0
<i>Slova dětská</i>	0
<i>Eufemismy</i>	2
<i>Ostatní</i>	2
Citový příznak záporný	3
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	3
<i>Slova zhrubělá</i>	0
<i>Slova vulgární</i>	0
<i>Dysfemismy</i>	0
<i>Ostatní</i>	0
Bez vyhraněného hodnocení	17
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	17
Intenzifikační sém	1
Bez přítomnosti hodnocení	0

Tabulka 3 – procentuální zastoupení jednotlivých lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech ČT24.cz

Typ expresivity/hodnocení	Procentuální zastoupení jednotlivých druhů expresivity a hodnocení [%]
Inherentní	8
<i>Hlásková</i>	0
<i>Slovotvorná</i>	8
<i>Lexikálně sémantická</i>	0
Adherentní	92
Kontextová	0
<i>Celkem expresivních jednotek</i>	25 (není uvedeno v %)
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	16
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	0
<i>Slova domácká a hypokoristika</i>	0
<i>Slova dětská</i>	0
<i>Eufemismy</i>	8
<i>Ostatní</i>	8
Citový příznak záporný	12
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	12
<i>Slova zhrubělá</i>	0
<i>Slova vulgární</i>	0
<i>Dysfemismy</i>	0
<i>Ostatní</i>	0
Bez vyhraněného hodnocení	68
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	68
Intenzifikační sém	4
Bez přítomnosti hodnocení	0

Tabulka 4 – výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech ČT24.cz v přepočtu na jeden hypotetický text

Typ expresivity/hodnocení	Jednotky v přepočtu na jeden hypotetický text
Inherentní	0,2
<i>Hlásková</i>	0
<i>Slovotvorná</i>	0,2
<i>Lexikálně sémantická</i>	0
Adherentní	2,3
Kontextová	0
<i>Celkem expresivních jednotek</i>	2,5
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	0,4
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	0
<i>Slova domácí a hypokoristika</i>	0
<i>Slova dětská</i>	0
<i>Eufemismy</i>	0,2
<i>Ostatní</i>	0,2
Citový příznak záporný	0,3
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	0,3
<i>Slova zhrubělá</i>	0
<i>Slova vulgární</i>	0
<i>Dysfemismy</i>	0
<i>Ostatní</i>	0
Bez vyhraněného hodnocení	1,7
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	1,7
Intenzifikační sém	0,1
Bez přítomnosti hodnocení	0

5.4. Analýza hypotetických textů serveru Blesk.cz/zprávy

V rámci dvoutýdenního sledovacího rozpětí od 12. 3. 2020 do 25. 3. 2020 vyjma víkendů bylo v komunikátech ve formě hypotetických textů o 500 slovech na den, tj. 5000 slov celkem, zjištěno 48 lexikálních expresivních jednotek. Z toho 27 jednotek patří do kategorie expresivity inherentní (56,25 %). 9 jednotek (18,75 %) jednotek řadíme do kategorie expresivity inherentní slovotvorné, 18 (37,5 %) mezi jednotky inherentní lexikálně sémantické. 21 jednotek bylo zařazeno mezi expresiva adherentní (43,75 %). Kontextová expresivita se v analyzovaných textech serveru Blesk.cz/zprávy neobjevila, stejně tak expresivita inherentní hlásková.

Z hlediska hodnocení kvalitativního jsme identifikovaly celkem 18 jednotek s příznakem kladným (37,5 %), konkrétně 1 jednotku z kategorie slov důvěrných, familiárních a laudativ (2,08 %), 1 ze slov domáckých (2,08 %), 9 eufemismů (18,75 %) a 7 z kategorie ostatní (14,58 %). Jednotky s příznakem záporným se vyskytly celkem 11krát (22,92 %), z toho 6 jednotek hanlivých a pejorativních (12,5 %), 2 jednotky zhrubělé (4,17 %), které jsme zařadily zároveň mezi dysfemismy a 3 z kategorie ostatní (6,25 %). 2 jednotky hodnocení neobsahovaly (4,17 %), bez vyhraněného hodnocení jsme identifikovaly celkem 17 jednotek (35,42 %).

Hodnocení kvantitativní čítalo 16 jednotek obsahující sém (prostý) neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry (33,33 %). Tyto jednotky lze zároveň duplicitně zařadit mezi jednotky bez vyhraněného hodnocení. Sém intenzifikační neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry obsahovaly 2 jednotky (4,17 %), které se řadily zároveň mezi jednotky kvalitativně záporné.

Při přepočtu identifikovaných jednotek v průměru na jeden hypotetický text se dostáváme k číslu 4,8 jednotky. Z toho 2,7 jednotky tvoří expresivita inherentní (0,9 slovotvorná, 1,8 lexikálně sémantická), 2,1 jednotky na text připadá expresivitě adherentní. Kvalitativně kladně hodnotících jednotek v průměru připadá 1,8 na hypotetický text (0,1 slov důvěrných, familiárních a laudativ, 0,1 slov domáckých, 0,9 eufemismu a 0,7 z kategorie ostatní). Kvalitativně záporných jednotek je to 1,1 jednotky na text (0,6 hanlivých a pejorativních, 0,2 zhrubělých a zároveň dysfemismů, 0,3 z kategorie ostatní). Z celkového počtu 0,2 jednotky byly bez přítomnosti hodnotícího sému, bez vyhraněného hodnocení 1,7 jednotky. Kvantitativně hodnotících jednotek s přítomností sému (prostého) neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry čítáme 1,6 průměrně na jeden hypotetický text.

Sém intenzifikační neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry obsahují průměrně 0,2 jednotky v hypotetickém textu, které se zároveň řadí mezi jednotky se záporným hodnocením.

Tabulka 5 – celkový výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Blesk.cz/zprávy

Typ expresivity/hodnocení	Počet identifikovaných jednotek
Inherentní	27
<i>Hlásková</i>	0
<i>Slovotvorná</i>	9
<i>Lexikálně sémantická</i>	18
Adherentní	21
Kontextová	0
<i>Celkem expresivních jednotek</i>	48
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	18
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	1
<i>Slova domácí a hypokoristika</i>	1
<i>Slova dětská</i>	0
<i>Eufemismy</i>	9
<i>Ostatní</i>	7
Citový příznak záporný	11
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	6
<i>Slova zhrubělá</i>	2
<i>Slova vulgární</i>	0
<i>Dysfemismy</i>	2
<i>Ostatní</i>	3
Bez vyhraněného hodnocení	17
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	16
Intenzifikační sém	2
Bez přítomnosti hodnocení	2

Tabulka 6 – procentuální zastoupení jednotlivých lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Blesk.cz/zprávy

Typ expresivity/hodnocení	Procentuální zastoupení jednotlivých druhů expresivity a hodnocení [%]
Inherentní	56,25
<i>Hlásková</i>	0
<i>Slovotvorná</i>	18,75
<i>Lexikálně sémantická</i>	37,5
Adherentní	43,75
Kontextová	0
<i>Celkem expresivních jednotek</i>	25 (není uvedeno v %)
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	37,5
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	2,08
<i>Slova domácká a hypokoristika</i>	2,08
<i>Slova dětská</i>	0
<i>Eufemismy</i>	18,75
<i>Ostatní</i>	14,58
Citový příznak záporný	22,92
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	12,5
<i>Slova zhrubělá</i>	4,17
<i>Slova vulgární</i>	0
<i>Dysfemismy</i>	4,17
<i>Ostatní</i>	6,25
Bez vyhraněného hodnocení	35,42
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	33,33
Intenzifikační sém	4,17
Bez přítomnosti hodnocení	4,17

Tabulka 7 – výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Blesk.cz/zprávy v přepočtu na jeden hypotetický text

Typ expresivity/hodnocení	Jednotky v přepočtu na jeden hypotetický text
Inherentní	2,7
<i>Hlásková</i>	0
<i>Slovotvorná</i>	0,9
<i>Lexikálně sémantická</i>	1,8
Adherentní	2,1
Kontextová	0
<i>Celkem expresivních jednotek</i>	4,8
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	1,8
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	0,1
<i>Slova domácí a hypokoristika</i>	0,1
<i>Slova dětská</i>	0
<i>Eufemismy</i>	0,9
<i>Ostatní</i>	0,7
Citový příznak záporný	1,1
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	0,6
<i>Slova zhrubělá</i>	0,2
<i>Slova vulgární</i>	0
<i>Dysfemismy</i>	0,2
<i>Ostatní</i>	0,3
Bez vyhraněného hodnocení	1,7
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	1,6
Intenzifikační sém	0,2
Bez přítomnosti hodnocení	0,2

5.5. Analýza hypotetických textů serveru Novinky.cz

V rámci dvoutýdenního sledovacího rozpětí od 12. 3. 2020 do 25. 3. 2020 vyjma víkendů bylo v komunikátech ve formě hypotetických textů o 500 slovech na den, tj. 5000 slov celkem, zjištěno 59 lexikálních expresivních jednotek. Inherentní expresivita se objevila celkem 27krát (45,76 %), konkrétně jsme identifikovali 9 jednotek inherentních slovtvorných (15,25 %) a 18 lexikálně sémantických (30,51 %). Adherentní expresivita měla zastoupení 29 jednotek (49,15 %). V hypotetických textech se zde jako jediná objevila i kontextová expresivita v počtu 3 jednotek (5,08 %).

Kvalitativní hodnocení kladné se objevilo v počtu 23 jednotek (38,98 %), konkrétně 1 jednotka z kategorie důvěrných, familiárních slov a laudativ (1,69 %), 13 eufemismů (22,03 %) a 9 jednotek z kategorie ostatní (15,25 %). Záporných jednotek bylo celkem 12 (20,34 %), konkrétně 2 pejorativní a hanlivé (3,39 %), 1 zhrubělá (1,69 %), 2 dysfemismy (3,39 %) a 7 jednotek zařazené do kategorie ostatní (11,86 %). Hodnocení kvantitativní čítalo 16 jednotek obsahující sém (prostý) neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry (25,45 %). Tyto jednotky lze zároveň duplicitně zařadit mezi jednotky bez vyhraněného hodnocení. Sém intenzifikační neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry obsahovaly 2 jednotky, které obsahovaly zároveň záporné hodnocení (3,39 %). Jednotky bez přítomnosti hodnocení byly identifikovány 3 (5,08 %), jednotek bez vyhraněného hodnocení bylo 23 (38,98 %).

Z pohledu přepočtu na jeden hypotetický text o uvedeném rozsahu 500 slov se průměrně ve zpravodajských komunikátech serveru Novinky.cz vyskytovalo 5,9 expresivní jednotky. Z toho 2,7 představuje jednotka inherentní (0,9 slovtvorná a 1,8 lexikálně sémantická), 2,9 jednotka adherentní a zastoupení má též expresivita kontextová s 0,3 jednotky na jeden hypotetický text. Hodnocení kvalitativní kladné má v průměru zastoupení 2,3 jednotky na jeden hypotetický text (0,1 slova důvěrná, familiární a laudativa, 1,3 eufemismu a 0,9 z kategorie ostatní), hodnocení kvalitativní záporné 1,2 jednotky (0,2 jednotky pejorativní a hanlivé, 0,1 zhrubělá, 0,2 dysfemismy a 0,7 jednotek ostatních). Hodnocení kvantitativní, konkrétně jednotky obsahující sém (prostý) neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry je v přepočtu přítomno v jednom hypotetickém textu 1,6krát, zároveň tyto jednotky řadíme do kvalitativně nevyhraněných. Sém intenzifikační neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry se vyskytuje průměrně 0,2krát, zároveň se jedná o jednotky se záporným kvalitativním hodnocením. Jednotky bez přítomnosti hodnotícího sému jsou průměrně 0,3, bez vyhraněného hodnocení 2,3 jednotky.

Tabulka 8 – celkový výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Novinky.cz

Typ expresivity/hodnocení	Počet identifikovaných jednotek
Inherentní	27
<i>Hlásková</i>	0
<i>Slovotvorná</i>	9
<i>Lexikálně sémantická</i>	18
Adherentní	29
Kontextová	3
Celkem expresivních jednotek	59
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	23
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	1
<i>Slova domácká a hypokoristika</i>	0
<i>Slova dětská</i>	0
<i>Eufemismy</i>	13
<i>Ostatní</i>	9
Citový příznak záporný	12
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	2
<i>Slova zhrubělá</i>	1
<i>Slova vulgární</i>	0
<i>Dysfemismy</i>	2
<i>Ostatní</i>	7
Bez vyhraněného hodnocení	23
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	16
Intenzifikační sém	2
Bez přítomnosti hodnocení	3

Tabulka 9 – procentuální zastoupení jednotlivých lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Novinky.cz

Typ expresivity/hodnocení	Procentuální zastoupení jednotlivých druhů expresivity a hodnocení [%]
Inherentní	45,76
<i>Hlásková</i>	0
<i>Slovotvorná</i>	15,25
<i>Lexikálně sémantická</i>	30,51
Adherentní	49,15
Kontextová	5,08
<i>Celkem expresivních jednotek</i>	25 (není uvedeno v %)
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	38,98
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	1,69
<i>Slova domácká a hypokoristika</i>	0
<i>Slova dětská</i>	0
<i>Eufemismy</i>	22,03
<i>Ostatní</i>	15,25
Citový příznak záporný	20,34
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	3,39
<i>Slova zhrubělá</i>	1,69
<i>Slova vulgární</i>	0
<i>Dysfemismy</i>	3,39
<i>Ostatní</i>	6,25
Bez vyhraněného hodnocení	38,98
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	25,45
Intenzifikační sém	3,39
Bez přítomnosti hodnocení	5,08

Tabulka 10 – výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Novinky.cz v přepočtu na jeden hypotetický text

Typ expresivity/hodnocení	Jednotky v přepočtu na jeden hypotetický text
Inherentní	2,7
<i>Hlásková</i>	0
<i>Slovotvorná</i>	0,9
<i>Lexikálně sémantická</i>	1,8
Adherentní	2,9
Kontextová	0,3
<i>Celkem expresivních jednotek</i>	5,9
Hodnocení kvalitativní	
Citový příznak kladný	2,3
<i>Slova důvěrná, familiární a laudativa</i>	0,1
<i>Slova domácí a hypokoristika</i>	0
<i>Slova dětská</i>	0
<i>Eufemismy</i>	1,3
<i>Ostatní</i>	0,9
Citový příznak záporný	1,2
<i>Slova hanlivá a pejorativní</i>	0,2
<i>Slova zhrubělá</i>	0,1
<i>Slova vulgární</i>	0
<i>Dysfemismy</i>	0,2
<i>Ostatní</i>	0,7
Bez vyhraněného hodnocení	2,3
Hodnocení kvantitativní	
Prostý sém	1,6
Intenzifikační sém	0,2
Bez přítomnosti hodnocení	0,3

5.6. Porovnání výsledků analýzy

Analýza hypotetických textů ukázala, že všechny zpravodajské weby, veřejnoprávní, bulvární i populární užívají expresivních jednotek. Na webu Novinky.cz byl záznam lexikálních expresiv nejvyšší ze všech tří analyzovaných webů, a to 59 jednotek, na serveru Blesk.cz/zprávy to bylo o 11 méně. Veřejnoprávní zpravodajský web ČT24.cz prokázal nejnižší výskyt lexikálně expresivních jednotek, a to 25 – ve srovnání se serverem Novinky.cz je to o 57,63 % méně, oproti serveru Blesk.cz/zprávy o 47,92 % méně.

Blesk.cz/zprávy i Novinky.cz vykazaly stejný počet 27 expresiv inherentních. Pro Blesk.cz/zprávy tento počet tvoří 56,25 % všech případů, pro Novinky.cz 45,76 % případů. Oproti tomu se na webu ČT24.cz objevila pouze 2 inherentní expresiva, tato kategorie tedy byla oproti ostatním webům zastoupena pouze 8 %. Při srovnání jednotlivých kategorií inherentní expresivity jsme zjistili, že veřejnoprávní web používal nejčastěji expresivitu slootovornou (8 %), bulvární web expresivitu lexikálně sémantickou (37,5 %), stejně jako v případě nejčtenějších Novinky.cz (30,51 %). Naopak ČT24.cz neměla zastoupení lexikálně sémantické expresivity vůbec. Slootovorná expresivita inherentní tvořila menšinu jak v případě Novinky.cz (15,25 %), tak i Blesk.cz/zprávy (18,75 %). Novinky.cz jako jediné užily expresivitu kontextovou (3 případy, 5,08 %). Ani v jednom z analyzovaných médií se neobjevila expresivita inherentní hlásková.

Expresivita adherentní jednoznačně převažovala u webu ČT24.cz, tvořila 92 % všech jednotek, největší zastoupení měla i v případě serveru Novinky.cz, a to 49,15 %. V případě Blesk.cz/zprávy tvořila 43,75 % ze všech identifikovaných jednotek, tedy o 22,22 % méně než expresivita inherentní.

Z hlediska hodnocení kvalitativního byla nejpočetnější skupinou expresivita bez vyhraněného hodnocení na webu ČT24.cz (u 68 % všech identifikovaných jednotek), na Novinky.cz se tato skupina rovnala počtem hodnocení kvalitativně kladnému (shodně 38,98 %) a na webu Blesk.cz/zprávy převažovala expresiva s kvalitativně kladným hodnocením (bez vyhraněného 35,42 %, kladná 37,5 %). Kvalitativně kladných jednotek čítal Blesk.cz/zprávy 18, Novinky.cz 23, zatímco na webu ČT24.cz se objevily pouze 4 (o 77,78 % méně než v textech Blesk.cz/zprávy a o 82,61 % méně než v textech Novinky.cz), z toho 2 eufemismy a 2 jednotky ostatní kladné. Na Novinky.cz i Blesk.cz/zprávy byly početně nejvíce zastoupeny eufemismy. V případě Blesk.cz/zprávy tvořily celou polovinu všech

kvalitativně kladně hodnotících jednotek, v případě Novinky.cz nadpoloviční většinu (56,52 %). Vysoké zastoupení eufemismů v analyzovaných materiálech mělo podobnou charakteristiku u všech médií, nejčastěji byly vyjádřeny meliorativně nepříznivé důsledky epidemie, konkrétně smrt či dopady na důchodce. Prvek tedy odráží charakteristiku období i textů v něm psaných. Ostatní kategorie kladně hodnotících expresiv měly relativně nízké zastoupení, v textech ČT24.cz se vůbec nevyskytovala slova důvěrná, familiární a laudativa, ani slova domácká. Blesk.cz/zprávy zaznamenal v obou uvedených kategoriích po 1 jednotce (2,08 %) a na webu Novinky.cz se objevila pouze 1 jednotka náležící do kategorie slov důvěrných, familiárních a laudativ. Hypokoristika ani slova dětská se v analyzovaných materiálech nevyskytovala vůbec. Nezařaditelná slova do žádné z uvedených kategorií připadla do kategorie ostatní, ta tvořila polovinu všech kvalitativních kladných v případě ČT24.cz, 38,89 % ze všech kvalitativně kladných v případě Blesk.cz/zprávy a 39,13 % ze všech kvalitativně kladných u Novinky.cz.

Jednotky záporné měly menší podíl než jednotky kvalitativně kladné. U serveru ČT24.cz bylo záporných o 25 % méně, u serveru Blesk.cz/zprávy se jich vyskytovalo o 38,89 % méně a v textech Novinky.cz jsme záporných napočítali o 47,83 % méně ve srovnání s kvalitativně kladnými jednotkami. Nejvíce hanlivých a pejorativních slov obsahovaly texty Blesk.cz/zprávy (6 jednotek, 12,5 %), dále ČT24.cz (3 jednotky, 12 %) a Novinky.cz (2 jednotky, 3,39 %). V komunikátech Blesk.cz/zprávy i Novinky.cz se objevila i slova zhrubělá, konkrétně 2 jednotky (4,17 %) ve zpravodajství Blesk.cz/zprávy a 1 jednotka (1,69 %) v textech Novinky.cz. Slova vulgární během analýzy nebyla identifikována ani v jednom případě. Dysfemismy byly ve všech případech kategorizovány zároveň jako slova hanlivá a pejorativní či zhrubělá, neobjevily se pouze v textech ČT24.cz. Zbytek slov připadl do kategorie ostatní záporné, která v případě Novinky.cz tvořila většinu kategorie slov se záporným citovým příznakem (58,33 %), u textů Blesk.cz/zprávy tvořila 27,27 % slov se záporným citovým příznakem.

V případě hodnocení kvantitativního převládala u všech analyzovaných médií jednoznačně kategorie expresiv s přítomností (prostého) sému neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry. V případě ČT24.cz to bylo 17 jednotek, tj. 68 % ze všech identifikovaných expresiv, v případě Blesk.cz/zprávy 16 jednotek, tj. 33,33 % všech identifikovaných expresiv a u Novinky.cz také 16 jednotek, tj. 25,45 % ze všech identifikovaných expresivních jednotek.

Tato kategorie byla tvořena neurčitými výrazy označujícími nekonkrétně a vágně potenciálně větší, menší, vyšší, nižší či přibližně stejné množství a velikost typu *desítky, stovky, desetitisíce, asi, zhruba, přibližně* atd. Stejně jako v případě eufemismů lze vidět souvislost mezi identifikovanými jednotkami a povahou textů s ohledem na společenský kontext, kdy neurčité výrazy odkazovaly zejména na počty nově nakažených, počty úmrtí, nová epidemiologická opatření apod.

V textech jsme zaznamenali i výskyt kvalitativního hodnocení určeného přítomností intenzifikačního sému neurčitého množství, rozsahu, velikosti či míry. V textech ČT24.cz 1 jednotku (4 %), v případě Blesk.cz/zprávy 2 jednotky (4,17 %) a stejně tak 2 jednotky v textech Novinky.cz (3,39 %). V případě Novinky.cz i Blesk.cz/zprávy se zároveň jednalo o jednotky náležící do kategorie kvalitativního hodnocení se záporným citovým příznakem.

Závěr

Na základě výsledků provedené analýzy lze konstatovat, že žádný ze sledovaných internetových zpravodajských webů neplní funkci čistě informativní, a kromě pouhého vyrovnání informačních obsahů mezi příjemcem a původcem sdělení naplňuje i další konativní funkce, konkrétně funkci persvazivní, získávací, případně zábavní. Z hlediska užívaných jednotek lexikální expresivity a souvisejícího hodnocení plní zpravodajské texty funkce dílčí stylové oblasti publicistické v užším slova smyslu.

U internetového zpravodajství Blesk.cz/zprávy se nejčastěji vyskytovala expresivita inherentní, konkrétně lexikálně sémantická. Tyto výrazy, nesoucí expresivní příznak již ve svém základním významu, vyvolávají v textech větší bezprostřednost a spontánnost. Texty se tak více blíží hovorovému projevu, což může být čtenáři sympatické. U zbylých dvou webů převládala expresivita adherentní, která nemusí být prvoplánově tak nápadná, jako je tomu u expresivity inherentní. O to složitější ale může být pro čtenáře jednotku identifikovat a uvědomit si potenciální působení jiných funkcí než je pouhé vyrovnání informačních obsahů.

Mezi opoziční dvojicí kladného a záporného kvalitativního hodnocení se ve vyšším počtu vyskytovalo hodnocení kladné. Mediální organizace, které jsou vůči čtenáři ve značně asymetrické a nadřazené pozici, mají sklon vyjadřovat v textech své názory či subjektivní interpretace skutečnosti. V případě kladného citového příznaku se může jednat o vzbuzení zájmu, vnucení pozitivního náhledu na věc, či meliorizační tendence. Právě poslední zmíněná funkce měla ze všech kladně hodnotících jednotek největší zastoupení ve formě eufemismů. V případě nové, mnohdy stresující reality v podobě střetu s novým typem koronaviru je však otázkou, zda tato funkce nebyla narozdíl od prostého působení na city a postoje čtenářů vhodným zjemněním celospolečensky náročné situace. Hodnocení kvalitativní záporné bylo rovněž zastoupeno, i když celkově v menší míře. Nicméně ani tuto snahu autorů článků negativně ovlivnit čtenářův pohled na věc vložením vlastního hodnocení nemůžeme zanedbat.

Ve všech denících bylo přítomno značné množství kvantitativně hodnotících expresiv reprezentované zejména neurčitými číslovkami a dalšími jednotkami vyjadřujícími přibližné množství či míru. Kromě nedostatečné rešerše to lze přisoudit i mnohem většímu tlaku na rychlost produkce článků vzhledem k povaze rychle se vyvíjející situace, ale i celkovému charakteru internetového zpravodajství. Tlak na rychlost je zejména v online prostředí vysoký, kvalita tak může v zájmu výdělků mediálního domu ustupovat kvantitě produkováných článků.

Online prostředí zároveň umožňuje článek kdykoliv zpětně editovat i po jeho zveřejnění, a případné chyby či aktualizace tak lze provést snadněji než u médií např. tištěných.

Výše uvedené výsledky analýzy jsou v rozporu s normativní teorií médií, na základě které od sdělovacích prostředků očekáváme objektivní a přesné informování bez plnění neinformativních konativních funkcí, zejm. persvazivní a získávací. O to více pak u veřejnoprávní organizace, která provozuje analyzovaný web ČT24.cz a jejíž existence a zároveň závazek „*poskytování objektivních, ověřených, ve svém celku vyvážených a všestranných informací pro svobodné vytváření názorů*“ jsou ukotveny v zákoně 483/1991 Sb. U zbylých médií tento závazek očekáváme minimálně na základě veřejně přístupných etických kodexů.

Nejvyšší výskyt lexikálních expresiv byl zaznamenán u serveru Novinky.cz, následoval Blesk.cz/zprávy a nakonec web ČT24.cz. Toto pořadí analogicky odráží zároveň i pořadí internetových deníků na základě jejich čtenosti dle MediaGuru.cz. Můžeme si tedy položit otázku, zda vzhledem k soutěži na trhu není mediálními institucemi účelná aktivizace čtenáře a bulvarizace zpravodajských článků na úkor serióznosti trpěná, či dokonce žádaná. Kromě expresivních jednotek, identifikovaných na základě taxonomie či dle slovníkové definice, byly identifikovány i jednotky hovorové češtiny. Ty sice mohou působit nápadně a aktualizálně, nejsou však expresivní, a tudíž nebyly zahrnuty do výsledků analýzy. Lze se tedy domnívat, že přibližování čtenáři všemi možnými způsoby užití jazyka je novou strategií dnešních internetových zpravodajů, která se s ohledem na výzkumy čtenosti vyplácí.

Seznam použitých zkratk

ASSČ – Akademický slovník současné češtiny

PSČJ – Příruční slovník českého jazyka

SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého

SSČ – Slovník současné češtiny pro školu a veřejnost

Použitá literatura

BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992, 467 s. ISBN 8020000208.

ČECHOVÁ, Marie, Jan CHLOUPEK, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 80-86642-00-3.

ČERMÁK, František, ed. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 4, Výrazy větné. Praha: Leda, 2009, 1267 s. ISBN 978-80-7335-219-6.

ČERMÁK, František, FILIPEC Josef. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, 281 s.

ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ, ed. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 1, Přírovnání. Praha: Leda, 2009, 507 s. ISBN 978-80-7335-216-5.

ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ, ed. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 2, Výrazy neslovesné. Praha: Leda, 2009, 547 s. ISBN 978-80-7335-217-2.

ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ, ed. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 3, Výrazy slovesné. Praha: Leda, 2009, 1247 s. ISBN 978-80-7335-218-9.

FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické.

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, 192 s.

JÍLEK, Viktor a Božena BEDNAŘÍKOVÁ. *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, 1 CD-ROM (233 stran). ISBN 978-80-244-4896-1.

JÍLEK, Viktor, Božena BEDNAŘÍKOVÁ a Jindřiška SVOBODOVÁ. *Jazyk moderátorů Událostí, hlavního zpravodajského pořadu České televize*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5125-1.

JÍLEK, Viktor, Jitka HORÁKOVÁ, Michaela KOPEČKOVÁ, Monika PITNEROVÁ a Wendy ZIMMEROVÁ. *Jazyková expresivita: v hlavních zpravodajských relacích ČT, TV Nova, FTV Prima a TV Barrandov*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. ISBN 978-80-244-5801-4.

JÍLEK, Viktor. *Lexikální expresivita jako prostředek porušení objektivit ve zpravodajských sděleních*. Bohemica Olomucensia: Časopis pro filologická a mezioborová studia, 13(2). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021, s. 256 – 282.

JÍLEK, Viktor. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-1246-2.

JÍLEK, Viktor. *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů*. Olomouc, 2009. ISBN 978-80-244-2218-3

MCQUAIL, D. Úvod do teorie masové komunikace. 4., rozš. a přeprac. vyd. Praha, 2009. ISBN 978-80-7367-574-5.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2979-4.

MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.
TRAMPOTA, Tomáš. *Zpravodajství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. ISBN 8073670968.

REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, 327 s. ISBN 80-7178-926-7.

ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

Online zdroje

ASSČ [online]. Dostupné z: <http://www.slovníkcestiny.cz/>

Czech News Center [online]. Dostupné z <https://www.cncenter.cz/>

CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2017 [cit. 2022-02-27].

Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/>

Česká televize [online]. Dostupné z <https://www.ceskatelevize.cz/>

ČT24.cz [online]. Dostupné z <https://ct24.ceskatelevize.cz/>

Internetová jazyková příručka [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

MediaGuru [online]. Dostupné z <https://www.mediaguru.cz>

Newton Media [online]. Dostupné z <https://www.newtonmedia.cz/>

Novinky.cz [online]. Dostupné z <https://www.novinky.cz/>

PSJČ [online]. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>

Seznam.cz [online]. Dostupné z <https://o.seznam.cz/>

SSČ [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

SSJČ [online]. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Výchozí tabulka vytvořená na základě ustanovené taxonomie, do které budeme řadit identifikované jednotky dle příslušných kategorií

Tabulka 2 – celkový výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech ČT24.cz

Tabulka 3 – procentuální zastoupení jednotlivých lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech ČT24.cz

Tabulka 4 – výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech ČT24.cz v přepočtu na jeden hypotetický text

Tabulka 5 – celkový výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Blesk.cz/zprávy

Tabulka 6 – procentuální zastoupení jednotlivých lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Blesk.cz/zprávy

Tabulka 7 – výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Blesk.cz/zprávy v přepočtu na jeden hypotetický text

Tabulka 8 – celkový výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Novinky.cz

Tabulka 9 – procentuální zastoupení jednotlivých lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Novinky.cz

Tabulka 10 – výskyt lexikálních expresiv a souvisejícího hodnocení ve zpravodajských komunikátech Novinky.cz v přepočtu na jeden hypotetický text

Seznam příloh

1x digitální nosič CD obsahuje kopii práce, hypotetické texty a internetové odkazy na jejich původní zdroj.